

Библиотека
Црвена линија

Колекција
Теорија, књижевности, култура

Уредник
Проф. др Драган Бошковић

Рецензенти
Проф. др Зоран Пауновић
Проф. др Сабахудин Хаџиалић
Проф. др Драган Бошковић

Љубица Васић

**АМЕРИЧКИ
ПОСТВИЈЕТНАМСКИ МУШКИ
ИДЕНТИТЕТ**

ФИЛУМ, Крагујевац 2018.

*За мої оца,
који ме је научио
да сама изаберам њуїї.*

Редови исписани у овој књизи имају, шек у наговештајима, за предмет исцртавање начина на који је приказана улога идеолошког дискурса у конструисању личној и колективној идентитета кроз америчку књижевност, идеологију и историју, кроз одређена дела чија је радња смештена у судбоносно раздобље америчке националне историје: у године после рата у Вијетнаму. Полазна тачка су ставови различитих теоретичара који, попут Фредерика Џејмсона, говоре о такозваном политичком несвесном или присуству идеологије, политике и историје у књижевном делу и јавном дискурсу, односно начину на који књижевни текстови раскривају идеолошки дискурс који је сакривен иза владајућих мишова који похрањују лажну слику уљешане стварности.

Моје интересовање за теме које су релевантне за савремену Америку и свет креће се између савременог реализма и савременог (условно речено) експресионизма. То интересовање се појављује са појмом идеологије као темелом колективној идентитету, те је стога од пресудног утицаја у обликовању индивидуалној идентитету, као и у обликовању статуса савременог америчког субјекта и његовог односа према свом природном и социјалном окружењу. Пишући књигу, енергију сам црпела из „ласне идеолошке линије“ поствијетнамске Америке, којом су посебно била инспирисана двојица америчких графских писаца, Сем Шейард и Дејвид Рејб. С тим у вези, исцртавала сам процес рушења мишова

у њиховим драмама, који ослобођену свестī усмерава ка сагледавању суштинске истине одбацавањем њеног привида и на тај начин човека враћа изворним вредностима.

На путу ка откривању скривеног значења идеологије савременог света, надовезала сам се на актуелна светска истраживања у области американистике, и пружила сасвим нове резултате из поменуће области на српском језику. С обзиром на значај америчке цивилизације у савременом свету, овакав рад био би још један допринос продубљивању њеног разумевања кроз теоријско промишљање једног значајног проблема – можда најзначајнијег за савременог човека – проблема идентитета.

АМЕРИЧКИ ПОСТВИЈЕТНАМСКИ МУШКИ ИДЕНТИТЕТ

ОДРЕЂЕЊЕ ДОМИНАНТНОГ ИДЕОЛОШКОГ ДИСКУРСА У СЈЕДИЊЕНИМ АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА

Седамдесете и осамдесете године прошлога века, обележене болним завршетком Вијетнамског рата и његовим последицама, наставак су бурних шездесетих које је одликовао политички бунт и формално експериментисање прилагођено природи искуства које је драма требало да изрази. Широки дијапазон позоришних праваца, који је у то време владао америчким позориштем, омогућава нам да дела двојице поменутих аутора сагледамо из више углова, без уско жанровских одређења.

У америчком позоришту одређени драмски писци су толико снажно задржали свест о времену којем припадају да су се готово поистоветили са декадама у којима су стварали: Јуџин О'Нил са двадесетим и тридесетим, Тенеси Вилијамс и Артур Милер са четрдесетим и педесетим, Нил Сајмон и Едвард Олби са шездесетим и седамдесетим. Међу многобројним савременим америчким ауторима,

Сем Шепард се сматра једним од најзначајнијих, а Дејвид Рејб свој статус значајног аутора неоспорно оправдава, иако није био на исти начин прихваћен ни од стране публике, ни од стране критике, због чега је престао да пише драме и окренуо се роману.

Кроз анализу дела ове двојице америчких аутора, којима ће се опширно бавити други део ове књиге, посматра се период од две декаде након вијетнамског рата, па разматрање стога обухвата и трауматична искуства која прате дешавања која су се збила 90-их година прошлога века, где треба споменути и „контроверзну НАТО интервенцију на Балкану”.¹ Важно је истаћи да је завршетак Хладног рата довео САД и њихову реторику глобалне политике на курс на којем се устројство њене хегемоније парадоксално изукрштало са процесом нестајања и нарушавања њене сопствене слике. Стога, рат у Заливу почетком деведесетих година служи као пример који илуструје ове осцилације између хегемонијске реafirмације и коначног нестанка.

На пример, у драми *The God of Hell* (2004) Шепард кроз сценске слике оживљава осећај збуњености типичан за Америку након терористичког напада који се догодио 11. септембра 2001. године. Писац истражује легитимност једне сасвим нове политике спутавања преко параметара на основу којих је тешко направити разлику између пријатеља и непријатеља, патриота и издајника, нападача и жртава.

Такође, оба ова аутора конституишу алтернативне приступе горућим проблемима савременог света и Америке, које су у оквирима својих специфичних дискурса анализирали научници из области друштвених наука, политички аналитичари и историчари. Они посебно доприносе америчкој књижевности уметничким

1 Giovanna Borradori, *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jurgen Habermas and Jacques Derrida*, Chicago, The University of Chicago Press, 2003, 38.

истраживањем колективне свести, стрепњи и страхова, што чини неопходним упуштање у компликоване и вишеслојне трауматичне теме. Оба аутора ослањају се на посебну природу драме као уметничке форме, па тако обогаћују разноврсну семиотику позоришне праксе својим настојањима да истраже области где питање самопозиционирања представља централну тачку интересовања. Жеља да се продре у саму срж самообликовања, и воља за успешним препознавањем значајних тачака личног и колективног идентитета од великог су значаја за период стваралаштва у декадама након рата у Вијетнаму.

Током историје, реакције на рат и на широко распрострањене и вишеслојне сукобе дуго су биле посматране као покушај самодефинисања и самопласирања на јавном/националном, као и на приватном/индивидуалном нивоу. У том смислу значајно је напоменути да су драме двојице аутора о којима је реч настале у постмодерном контексту карактеристичном по опадању историчности. Фредерик Џејмсон примећује да се опадање историчности у овом тренутку дешава убрзаним ритмом који повлачи за собом субјекат „који није у могућности да на адекватан начин прикаже тренутно искуство”², те на тај начин остаје ограничено на област унапред детерминисан превагом „симулакрума (...) онога што би Сартр назвао дерационализацијом свакодневнице”.³ Фокусирајући се превасходно на колективно прихватање и интерпретацију ратног искуства, важно је приметити да се овакав начин „дерационализације” рапидно развија до те мере да су неки аутори и мислиоци, попут Жана Бодријара, давали изјаве попут оне да се „рат у Заливу заправо никада није ни догодио”, односно да се

2 Fredric Jameson, “The Antimonies of Postmodernity”, *The Jameson Reader*. Eds. Michael Hardt and Kathi Weeks. Malden, Blackwell, 2000, 233.

3 Fredric Jameson, “The Antimonies of Postmodernity”, 215.

чињеницама историје која је у току манипулише путем медија, што је релативизација која је наишла на оштру осуду већине прогресивних уметника и интелектуалаца.

Насиље које је последњих деценија ескалирало у свакодневном животу Америке, писци овога раздобља, видели су као продужетак ратне психозе и пропаганде засноване на доминантној идеологији патријархализма, мачизма и милитаризма од којих је створена читава нова митологија, која је, пак, у суштини лоше прикривена идеологија профита односно „слободног тржишта”. О овоме су са дубоким увидом у проблематику писали теоретичари из друштвених наука који су открили узроке и последице оваквог стања, те које су Шепард и Рејб упечатљиво драматизовали у својим каснијим комадима.

Експериментисање са позоришним конвенцијама и субјективним представама ауторових личних визија замена су за мимезис, јер су ови аутори више заинтересовани за редефинисање онога што заправо конституише значење, и за испитивање граница драме као перформанса. У својој студији *Модерна америчка драма* Кристофер Бигзби примећује да је Сем Шепард „у перформансу пронашао симболе живота који представљају отелотворење прича са кореном у ритуалу и миту, као и у садашњости где се не прави јасна разлика између глуме и бивствовања”⁴. Ова двојност налази се у центру Шепардове и Рејбове потраге за стабилним идентитетом у касном двадесетом веку.

Оно што је обојици заједничко јесте став о драми као постмодерном конструкту који истражује границе између играња улоге и аутентичности, представе и бивствовања. Двојица аутора која су добила признање 70-их и 80-их година, Сем Шепард и Дејвид Рејб, били су међу првима који су настојали да истраже поменуте границе кроз испитивање елемената америчког идентитета.

4 Christopher Bigsby, *Contemporary American Playwrights*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, 253.

Идеолошки дискурс званичне Америке који је пратио рат у Вијетнаму био је заодевен у пропагандно рухо „патриотизма” а заснивао се на традицији владајуће америчке идеологије о изабраној нацији која је позвана да своје „вредности” преноси или намеће целом свету (*Manifest Destiny*), а заправо је заступао интересе великих корпорација.

Једна од најтемељнијих и најсвеобухватнијих студија које доприносе схватању америчке културне историје је трилогија о миту о америчкој граници Ричарда Слоткина. Кроз фолклор, ритуал, историографију и полемике преко три века богате америчке књижевности, Слоткин открива еволуцију митског језика, који захтева декодирање своје мистичне симболике сталним препричавањем и преношењем с колена на колено. Прототип америчке „теме” налази се између две границе: дивљине (Запада) и метрополе (Истока), а ова прва повезана је са митовима о „мајци земљи”. Освајање дивљине, наводно у циљу даљег развоја земље, вршено је путем дивљачких ратова који су истовремено претендовали на уклањање политичких и друштвених разлика, а у циљу „обнављања демократског друштвеног уговора”⁵.

Слоткинова анализа односа између идеологије, мита и књижевног жанра описује процес стварања културе. Супротно поимању мита као психолошке форме изражавања колективног несвесног (према Јунгу) или као лингвистичке формулације (према Леви-Стросу), Слоткинов приступ миту је чисто историјски. За њега, митови не проистичу из менталних архетипова већ су производ људске мисли и рада; константно се прилагођавају и развијају не би ли пружили објашњење проблема који се јављају током историје. Слоткин запажа да мит обухвата све идеолошке варијације које се временом јављају. Тако се Слоткин фокусира на националну

5 Richard Slotkin, *Gunfighter Nation: The myth of the Frontier in Twentieth Century America*, New York, Harper Collins, 1992, 10–12.

идеологију, интерпретирајући је као симптоматичну у смислу прогресивности или пак популизма.

Крајем 19. века, језик који се користио за објашњење америчког мита о граници утицао је и на историчаре и политичаре попут Фредерика Џејмсона Тарнера и Теодора Рузвелта. Када је Тарнер објавио своју чувену тезу о „крају граница”, 1893. године, Американци су морали поново да осмисле како да крену напред, упркос очигледном крају аграрне експанзије. Рузвелт је, рецимо, своју политику водио у складу са овим митом. Његова политичка реторика била је под утицајем друштвеног језика Дарвина, и заснивала се на веровању у победу „чистокрвних” Американаца.

Овде се још једном треба осврнути и надовезати на доктрину познату под називом *Manifest Destiny*, помоћу које се могу осликати промене на политичкој и геополитичкој сцени које су се догодиле у Америци. Наиме, геополитика је свој пун замах добила управо између два светска рата. Као што је познато, основе геополитичког мишљења развијане су већ стотину година раније. *Manifest Destiny* је идеја која означава неотклоњиву потребу да се један народ или раса прошири на одређеној територији све до одговарајућих природних граница.⁶ Америчко веровање и заступање ове идеје било је у САД раширено средином 19. века (1830–1860). Ова идеја произашла је и из праксе коју су САД примењивале у придобијању нових територија, на пример, 1819. године откупљују Флориду од Шпаније, 1867. године Аљаску од Русије, док су Нови Мексико и Калифорнију добили ратом, који је избио након уласка Тексаса у Савез.

Тек после Другог светског рата, САД почињу да воде једну заиста светски оријентисану политику засновану на принципу хегемоније. Док се идеја садржана у

6 Howard Zinn, *A People's History of America*. New York, New York, USA. Harper Collins Publishers, 1995, 442

концепту *Manifest Destiny* односила само на амерички континент и околна острва, у односу на Европу дуго се спроводила политика изолационизма.⁷

У друштвеном смислу, ову идеју пратиле су подједнако конзервативне идеје о потреби постојања интегритета традиционалне породице и, у оквиру ње, оданост подели рада између полова, затим оданост војној моћи и борбеној спремности, религији и цркви и, у суштини, протестантским моралним стандардима „пристојности”.

Свеопшта подршка јавности овим конзервативним идејама није букнула тако нагло само током председничке кампање 1980. године, без сумње потхрањене склоношћу масовних медија да се усредсређује на неке изузетне догађаје. Први политички израз ускрснућа неких од ових идеја вероватно се може наћи већ у Голдвотеровој кампањи из 1964. године, у којој је Роналд Реган играо безначајну улогу, а јасно се може видети и у избору Ричарда Никсона на председнички положај 1968. године.⁸ Њихов политички успех отада је непрестано растао, добијајући нове нагласке и задобијајући упут нове групе присталица. Ипак, тај општи утисак је сасвим разумљив, јер је управо крајем 70-их и почетком 80-их година изгледало да је неоконзервативизам избио на политичку сцену достижући врхунац у одлучујућем избору Роналда Регана, у проглашењу његовог мандата и у политици његове администрације.

Како би се што дубље продрло у слојеве промена које је сама идеологија узроковала у америчкој историји након рата у Вијетнаму, неопходно је пажњу скренути, не само на одређене људе и догађаје, већ и на друштвену историју како ових идеја, тако и њихових садашњих носилаца, с обзиром на друштвене и структуралне

7 Michael Parenti, *Power and the Powerless*, St. Martin's Press, 1978, 65.

8 Karl Mannheim, *Conservative Thought*, у: Kurt H. Wolff, изд. From Karl Mannheim, New York, Oxford University Press, 1971, 76.

промене у америчком друштву које су те идеје поново довеле на значајно место.⁹ Поставља се питање шта је довело до тога да образлагање доминантне идеологије има више одјека баш у ово време.

Ако се ослонимо на идеје о *Manifest Destiny*, историјски посматрано, прерогативи за одређивање, утврђивање и остварење примарних друштвених мерила уважавања, успеха и неуспеха, увек су припадали друштвено доминантном слоју.¹⁰ Управо такав слој, током великог дела америчке историје, а отелотворен као средња класа, био је у стању да на разне начине утисне своје сопствене вредности, идеале, схватања и концепције у готово све важније америчке институције, обликујући тако њихову садржину и начин деловања. Путем своје економске и политичке доминације у локалним областима читаве земље, америчка средња класа била је мерило вредности живота у малим градовима, па тако и живота у Америци уопште. Њене вредности постале су америчке вредности, њене врлине постале су америчке врлине.

Добар део вредности, мерила и моралних норми америчке средње класе изведени су из протестантског наслеђа, али подршка овим идејама није зависила искључиво од религије. У ствари, етос америчке средње класе утиснут је у све институције које је та класа контролисала и истовремено је од њих стално добијао подстицај. Породица, јавне школе и црква, на пример, чинили су један институционални тријумвират за преношење ових вредности с генерације на генерацију; све ове институције имале су свој део одговорности за усађивање неопходних врлина код деце.¹¹ Интегритет породице и ауторитет родитеља сматрали су се готово

9 Karl Mannheim, *Conservative Thought*, 77.

10 Howard Zinn, *A People's History of America*, 456.

11 Karl Mannheim, *Conservative Thought*, 77.

светињом, школе су биле задужене за подучавање моралу и националном поносу.

У својим настојањима да то учине, они су у религији нашли мотор, катализатор и глас за своја политичка убеђења. Историјски гледано, ова повезаност између политике средњих класа и религије не изазива изненађење, јер је религија обезбеђивала како инспирацију тако и сталан извор подршке многим вредностима и идеалима средње класе. Управо из тог разлога, уздизање вредности средње класе на свеснији ниво такође је поспешивало реafirмацију традиционалне религиозности. Ово посебно важи за протестантизам и за католицизам.¹²

Такво демонстрирање вере може да представља терет сваком демократи. Ипак је вера нешто што треба да остане резервисано за религију. Поверење, онако како постоји између блиских пријатеља и вољених особа, нешто је без чега можемо када је у питању наш однос према лидерима. Поготово у кризним временима, као што је рецимо рат, често чујемо како морамо да имамо поверења у наше лидере. Оно што је превиђано јесте то да су можда они ти који су створили ту кризу и да треба да одговарају за своје поступке. Суштина демократије је да заправо не треба да имамо „поверења” у наше лидере. Демократија је систем саграђен на неповерењу и одговорности. У његовој сржи се налази идеја да лидере треба помно да пратимо, да их стално испитујемо, да тражимо да се отворено дискутује о њиховим политикама, истиче Хауард Зин.¹³

Абрахам Линколн је још 1837. године рекао: „Уопштено говорећи, ови капиталисти функционишу у хармонији, а све са циљем да преваре народ...”¹⁴. Данас

12 Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York, Scribner, 1958, 77.

13 Howard Zinn, *A People's History of America*, 500.

14 Roy Basler (ed), *Abraham Lincoln, His Speeches and Writings*, New York, Grosset&Dunlap, 1962, 66.

би га сматрали „теоретичарем завере”. За неке људе, завера је по дефиницији смешна и непостојећа. Заправо, „завера” је *bona fide* правни концепт, дефинисан као *планирање или делање у тајној, у нелегалне или ојасне сврхе, обично уз помоћ недозвољених средстава*. Главни начин функционисања владајуће класе је више систематичан и институционалан него заверенички. Ниједан интерес владајуће класе не би могао да потраје уколико би се она трудила да држи под контролом целокупно друштво ослањајући се на манипулацију, тврди Зин.¹⁵

Истовремено, ниједна владајућа класа не би могла да опстане уколико се не би старала о својим личним интересима, уколико не би учествовала, контролисала и иницирала одређена дешавања. Тешко је замислити модерну државу која није имала случајеве тајних операција. У САД многе тајне операције сада су доступне јавности. Мајкл Паренти пише о томе како се у претходним декадама доста спекулисало о фабрикованом инциденту Залив Тонкин, који је послужио као изговор за избијање рата у Вијетнаму; операција Феникс, у коју су амерички саветници укључили убилачке тимове који су убили хиљаде дисидентата у Вијетнаму; афери Вотергејт која је довела до оставке председника; акције ФБИ које су укључивале надзор, инфилтрирање и саботажу дисидентских група, и остале сличне акције америчке владе.¹⁶

Класне поделе, међутим, не читавају се само кроз делање богатих појединаца и група. Донације за кампање, лобирање или други облици политике интересних група само су део целе приче. Правило класе није само партикуларистичко већ и систематично. Класне поделе функционишу унутар капиталистичког система, који намеће своје системске императиве. Стога, према Алтисеру, есенцијална функција државе јесте да

15 Howard Zinn, *A People's History of America*, 340.

16 Michael Parenti, *Power and the Powerless*, 68.

функционише као агент који ће све учинити како би задовољио опште потребе целокупног капиталистичког система. То држава може да спроведе у дело јер има монопол над легитимном употребом силе. Поседује моћ да развија технологију за надзор и контролу.¹⁷

Када је реч о рату у Вијетнаму, треба истаћи да је војска представљала класно структурирану институцију. Политичка функција војске је више него евидентна. Посвећеност антикомунизму и конзервативизму овде је имплицитно правило. Има и политички напредних војника, али су у мањини. Грамши побија мит о неполитизованој војсци: „Није тачно да је војска уставно искључена из политике; дужност војске је да штити Устав – другим речима, правну форму државе заједно са свим њеним институцијама. Стога, тзв. неутралност само означава подршку реакционарној страни”¹⁸.

Савремени амерички неоконзервативизам, осим што укључује политичку идеологију која се односи на спољну политику, сигурност и одбрану и на виђење улоге САД у свету, садржи и геополитичку доктрину. Неоконзервативци су проучавали начине како да повећају америчку војну премоћ, на које се регије света треба усредсредити и како спречити појаву могућег супарника.

Од Регановог мандата, неоконзервативизам је добио значајан политички положај. Доласком Џ. В. Буша на место председника САД 2001. године започело је раздобље савременог неоконзервативизма као доминантног обрасца владавине. Неоконзервативци и њима блиски

17 Louis Althusser, “Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes toward an investigation)”, *Lenin and Philosophy and Other Essays*, New York, Monthly Review Press, 1971. Altiser, Luj, „Ideologija i ideološki državni aparati (beleške za istraživanje)”, prev. Andrija Filipović, Karpos, Loznica, 2009, 88.

18 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, edited by Quinton Hoare and Geoffrey Nowell-Smith, New York, International Publishers, 1971, 212.

униполаристи заузимали су готово све важне положаје на пољу спољне политике, одбране и сигурности у Бушовој администрацији. Савремени неоконзервативизам је на пољу спољне политике, одбране и сигурности дефинисао скуп неоконзервативних идеологија током 90-их година прошлога века. Њихове идеје о глобалној доминацији САД кроз наводну „хегемонију добре воље“, о нужности сталног јачања америчких војних капацитета и о потреби превентивног деловања на претње у суштини представљају геополитичке идеје које имају глобални опсег. Те идеје сачињавају неоконзервативну геополитичку доктрину.

Идеологија неоконзервативизма у неколико наврата користила је матрицу „новог светског поретка“. Наиме, концепција „новог светског поретка“ разрађивана је у елитистичким круговима Запада и у време најжешћих хладноратовских конфронтација. Председник Кенеди почетком 60-их година прошлога века наложио је Институту за анализу одбране израду елабората о пројекту „светске владе“, у чијем средишту се нашла реформа Уједињених нација. После двогодишњег истраживања, сачињен је тајни Меморандум број 7 аутора Линколна Блумфилда. Он констатује да је у тадашњим хладноратовским околностима тешко рачунати на прихватање концепта „светске владе“. Као скраћени пут за њено успостављање председнику Кенедију препоручује изазивање тешких криза и ратова и серију трауматичних шокова, што документу даје драматичан карактер.

Тежња за стварањем „светске владе“ проистекла је из противречних процеса у САД почетком 60-их година прошлога века. Последице вијетнамског рата, масовних бунтова младих, пораст рецесије, ерозија механизма социјалне државе, захтевали су нов приступ у решавању сложених проблема. Традиционалне вредности Америке почеле су да се урушавају и због претераног очекивања људи. Пројекат „светске владе“, у великој

мери био је изнуђен одговор на феномен који је описан као „криза демократије”.

Модел транснационалног акумулирања капитала и концентрација економско-политичке моћи, у све ужим елитним круговима, изродили су нову парадигму епохе – глобализацију. Тако се, према Ноаму Чомском¹⁹, теоријски посматрано, глобализација дефинише као квалитативно нови облик интернационализма, који се у односу на претходну форму разликује пре свега у односу према држави као традиционалном субјекту међународног права. Стари интернационализам који признаје улогу државе, према новом теоријском приступу, застарео је и није способан да одговори изазовима савремене епохе. Логика глобалне међузависности намеће другачији приступ решавању проблема, где је врховни ауторитет нужно пренети моћ са националне на јединствену „светску владу”.²⁰ Патриотизам и лојалност нацији морају бити прилагођени лојалности читавом човечанству, слоган је нове епохе. Треба напоменути да књига *Профиш изнад људи* Ноама Чомског спада у једно од најзначајнијих дела критичке анализе америчке идеологије која је произвела рат у Вијетнаму и друге ратове који су касније уследили. Полази од појма идеологије који има негативно значење, али се не ограничава само на критиковане идеологије фашизма и комунизма које су се реализовале у тоталитарним друштвима. Идеологија је сваки политички релевантан говор који системски искривљује или превиђа чињенице, контролише ширину расправе о темама које дотиче. Уз став да идеологија искривљује услове расправе који су потребни да би се утврдила истина о нечему, иде став да идеолошки говор,

19 Ноам Чомски, *Профиш изнад људи – Неолиберализам и глобални ѿоредак*, Светови, Београд, 1999.

20 Noam Chomsky, *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*, Holland: Foris Publications, Reprint, 7th Edition, Berlin and New York, Mouton de Gruyter, 1993, 49.

не служећи истини, одржава интересе који су ужи од интереса који се наводе унутар идеолошког говора. Ако се овакав појам идеологије узме као смерница, онда се о идеолошком говору може говорити у сваком друштву. Чомски се у својој анализи служи извештајима специјализованих цивилних агенција за одређена питања, новинским извештајима, али често користи и документе владиних агенција како би у документима који су мање познати јавности открио отворено заступање политике коју идеологија критикује.

Према званичној верзији, крај хладног рата представљао је победу принципа демократије и слободног тржишта који су одувек били водиља коју су поштовале САД. Чомски настоји да покаже да економска упутства о слободном тржишту нису поштована пре свега од стране владе САД и да их не треба узимати као неупитна с обзиром на то да њихово примењивање не доводи до развоја земаља које их прихватају, а нису довела ни до развоја САД, које су их увек у мањој или већој мери кршиле, и да САД тешко могу да буду пример демократије, с обзиром на то да, ни на унутрашњем ни спољашњем плану, САД не поштују принципе које наводно прокламују.

Чомски сматра да се политика САД превасходно води интересима крупног капитала. У економској сфери САД траже од других земаља да поспеше услове кроз тржишну утакмицу између страног и домаћег капитала, што треба да кроз здраву конкуренцију све субјекте натера на максимално ангажовање које ће на крају донети просперитет. Чомски под неолибералном идеологијом подразумева специфичну конфигурацију говора која економска упутства проглашава за квазиморална начела или коначна начела.

За разлику од идеолога неолиберализма, Чомски не верује да у економији постоје директна морално оправдана правила која могу одлучујуће да усмеравају њено регулисање. Стога, Чомски сматра да се демократије не

смеју кршити ни по коју цену. Ова књига садржи пуно аргумената против уверења да демократска правила којим се ограничава и контролише власт могу бити заборављена зато што смо коначно добили морално транспарентну и добронамерну политичку елиту којој је добро свих увек на првом месту – и уверења да су економска политичка питања постала неинтересантна зато што је пракса показала да је довољно пустити тржиште да делује и да ће оно само праведно распоредити награде свима.

Политичка идеологија савременог неоконзервативизма обележила је политичку праксу у САД и у првој деценији 21. века. Утицај неоконзервативизма дефинисао је политичку атмосферу и односе у тој држави. С обзиром на односе на врху глобалне моћи, у којима САД заузима место једине светске силе, њихов утицај се проширио на читав свет, у смислу остваривања циљева које је неоконзервативна политичка идеологија могла да реализује онога тренутка када се укоренила у службеној америчкој политици. Решеност у остваривању циљева претворила је огромну количину моћи, садржану у рукама конзервативаца, у потенцијалну опасност за глобалну сигурност и поредак у целини.

У пракси би таква спољна политика била политика очувања и јачања америчке војне премоћи и ширења демократије у свету, па самим тим и већих економских слобода. Залаже се за што слободнију политику према појединим државама, што укључује изградњу нација (nation-building), промене режима (regime change) и превентивне ударе (pre-emptive strikes) како би се могуће претње спречиле већ у настанку.²¹ Оправдање остваривања темелног циља неоконзервативне политичке идеологије када су у питању положај САД у свету и глобални односи, а то је америчка глобална

21 Noam Chomsky, *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*, 29.

хегемонија, јесте та да је хегемонија добра и за САД и за свет у целини, те да такво вођство захтева војну моћ, дипломатске иницијативе и преданост конзервативним моралним начелима. Америчка глобална хегемонија може се остварити задржавањем америчке надмоћи, спречавањем супарничких држава да се чак и приближе утицају коју САД поседује. Иста таква хегемонија не би решила све проблеме света, америчка хегемонија је „боља од било које замисливе алтернативе”. Добар карактер те хегемоније оправдава се кроз ставове већине конзервативаца, који кажу да се „морални идеали и национални интереси готово увек подударaju”²².

Геополитичка доктрина о очувању америчке глобалне хегемоније, садржана у савременој неоконзервативној идеологији и синтагми *Pax Americana*, представља визију америчких неоконзервативаца за деловање САД у свету и уређивање света у складу с интересима САД. Притом се војна моћ истиче као главни инструмент очувања америчке глобалне хегемоније и њеног будућег јачања.²³ Привилеговани и моћни су они који поседују банке, корпорације, фабрике, руднике, забавну индустрију, пољопривредна предузећа. Они представљају оно што називамо „поседничком класом” или „богаташима”. „Владајућа елита” или „владајућа класа” је политички активан део поседничке класе. Они и њихови верни следбеници учествују у организацији Пословних округлих столова, Пословних савета, Трилатералне комисије, и Савета за иностране послове, организације које су основали Рокфелерови, Мелонови, Морганови и остали чланови економске елите. То су људи који постају државни секретари, секретари одбране, секретари финансија,

22 Noam Chomsky, *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*, 32.

23 Ó Tauthail, Gearóid, Dalby, Simon, Routledge, Paul, *The Geopolitics Reader*, Routledge, New York, 2006, 170.

саветници за државну безбедност и директори ЦИА.²⁴ Заиста, то су људи који постају председници и сенатори. За највише државне послове владајућа класа бира људе из својих редова.

У склопу политичког система у којем богатство и класа играју доминантну улогу, чини се да има недовољно предиспозиција за бољитак. Обично се оглушује о захтеве народа. Људи су изнова и изнова обманути и ометени од стране поп културе и медијске помпе. Дисиденти трпе насиље, а понекад чак бивају и убијени. У таквим условима живота, временом људи постају цинични и огрезли у резигнираност. Неки коментатори третирају политичко обесхрабрење и пасивност као симптоматично стање, будући да су Американци сасвим задовољни својом слободом и могућношћу да остану сасвим искључени из политичког живота.²⁵

Међутим, то није цела прича. Упркос овом моћном поретку, ипак се многи људи против њега удружују, агитују, протестују, и то понекад са доста успеха. У недавним декадама били смо сведоци извесног броја моћних демократских покрета: протеста за права афроамеричког становништва на Југу, покрета против угњетавања дисидената, покрета за окончавање рата у Вијетнаму, покрета за антиимперијалистичку солидарност са Ел Салвадором и Никарагвом²⁶, затим покушаја да се изграде алтернативне образовне и информационе установе, покрета против атомског наоружања, покрета за права жена, те покрета за права хомосексуалаца. Током тих година имали смо прилике да видимо како се за своја права боре рудари, радници у челичанама, фармери, радници у авио-компанијама, новинари, возачи

24 Michael Parenti, *Land of Idols*, St. Marin's Press, New York, 1994, 4.

25 Seymour Lipset, *Political Man*, Garden City, NY: Doubleday, 1960, 179.

26 Elaine Scarry, *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*, Oxford University Press, New York, 1985, 77.

аутобуса, учитељи, универзитетско особље, запослени у болници, и други. Иако вероватно ниједан од ових масовних покрета није доживео неки опипљив успех, много тога се променило. Сва та дешавања имала су утицај на то колико далеко су спремни да иду привилеговани и богати на свом путу ка привилегијама и богатству, односно, они су у паници постали све бескрупулознији.

Конвенционални став је такав да је моћ заправо антитеза слободи. То може да буде случај са државама са јаком институционалном политиком. Међутим, популарна моћ и слобода нису једна другој супротстављене већ су комплементарне: уколико не поседујете моћ да поднесете намете богатства и моћи, ви заправо не поседујете слободу. Џон Стјуарт Мил писао је 1869. године следеће: „Свест привилегованих о непривилегованима може једино бити пробуђена уколико непривилеговани почну од њих да изнуђују оно што им припада...”²⁷.

Данас циљ не подразумева ограничавање државне моћи поспешивањем демократских средстава како би се супротставили плутократији. Обично је веома фрустрирајуће, а понекад и опасно, изазивати оне који контролишу земљу, капитал, технологију. Међутим, дугорочно посматрано, може бити још опасније не радити то. Како сама историја то показује, људи су се упорно трудили да се одупру лошим друштвено-економским условима живота. У томе су били подстакнути визијом о бољем животу. Неједнакост може да буде толико окрутна да покорност више не гарантује опстанак и људи ништа не губе одупирући јој се. Овде није реч тек о томе да ће се људи увек супротстављати угњетавању, већ да права комбинација беса, наде и организације понекад може да их подстакне на велика дела.

27 John Stuart Mill, *The Subjugation of Women*, Cambridge, MA: MIT Press, 1972, 72.

Дакле, повезаност идеологије с политичким и социјалним скупинама и њиховим интересима не значи да моћ неке идеологије може да се сведе на манипулацију. Спознаја којом је опскрбљен неки идеолошки покрет нужно надилази искуство, односно она не може потпуно да се провери искуством, и у томе лежи њена посебна моћ уверавања. Идеологије не могу да се сведу на аргументе који су са научног становишта погрешни. Штавише, успешне идеологије имају научно језгро. Ширење идеологије није механички процес, он зависи од интелектуалних актера и посредника који тумаче идеолошке поруке специфичној публици. Међутим, идеологије не смеју да се мешају са научним језгрима око којих се обично развијају. Научно језгро идеологије изводи се из истине, док се идеологије превасходно изводе из социолошких критеријума. Моћне идеологије су биле такве јер су уверљиво одговарале на велике проблеме одређеног доба, а одржале су се зато што су биле довољно простране и флексибилне да су могле да обухвате искуства различитих раздобља и притом да очувају доследност.²⁸

КРИТИЧКИ ДИСКРУС РАТА У ВИЈЕТНАМУ: ХРОНОЛОГИЈА, ПРОПАГАНДА И КРИТИКА РАТА У ВИЈЕТНАМУ

О критичком дискурсу који је пратио рат у Вијетнаму писали су водећи амерички мислиоци из поља друштвених наука. Хауард Зин је у својим предавањима и активизму подстицао људе на лично деловање, док су се његове познате књиге и позоришни комади

28 Raymond Boudon, *The Analysis of Ideology*, Polity Press, Cambridge, 1989, 195.

бавили снагом обичних људи и тиме како да утичу на ток историје. Хауард Зин је као младић схватио да је обећање „америчког сна”, које ће се остварити свим вредним и радним људима, само то – обећање и сан. Током Другог светског рата прикључио се ваздухопловним снагама САД и служио као бомбардер на „Европској позорници”. То се показало као формативно искуство које је само учврстило његово уверење да не постоји нешто као што је праведан рат. Оно је такође открило, још једном, право лице социоекономског поретка, у ком се патња и жртвовање обичних људи увек користи за остварење већих профита привилеговане неколицине. Од почетка Вијетнамског рата био је активан у растућем антиратном покрету, и током наредних година само је појачао свој ангажман у покретима који су се борили за другачији, бољи свет. Зин је аутор преко 20 књига, међу којима је и *Народна историја САД*, „брилијантна и дирљива историја америчког народа писана из угла оних који су политички и економски експлоатисани и који су углавном изостављени из већине историја”²⁹ (с обзиром на то да драме двојице аутора осликавају одређени сегмент америчке историје који се односи управо на рат у Вијетнаму, треба нагласити да је вијетнамска траума оставила велики ожиљак на америчком националном бићу и заједно са турбулентним преласком из једне декаде у другу, крај 1960-их и почетак 1970-их, у великој мери је утицала на скоро све друштвене сфере и подсистеме). Војни дебакл у овој руралној држави посебно је уздрмао спољнополитички дискурс САД, који је у значајној мери изгубио ранију надменост. Међутим, ситуација се променила доласком Роналда Регана на власт, када је спољна политика постала посебно агресивна. Хауард Зин сматра да су спољнополитичке интервенције САД

29 Howard Zinn, “The Impossible Victory Vietnam” in *People’s History of the United States of America*, Harperperrenial, Modern Classics, New York, 1995, 470–475.

у том периоду имале два основна облика. Оне су биле или у форми директних инвазија или у форми отворене/прикривене подршке режимима који су били наклоњени САД. Кад је у питању први облик, ту се могу издвојити интервенције у Гренади и Либији.

У поглављу „Немогућа победа: Вијетнам” може се рећи да је један од проблема на који се наилази, када се бавимо анархизмом, то што има много људи чије идеје су анархистичке, али се они нужно не називају анархистима. Ту реч је први употребио Прудон средином 19. века, али било је анархистичких идеја које су претходиле Прудону, како у Европи, тако и у Сједињеним Државама. На пример, има неких идеја Томаса Пејна, који није био анархиста, који себе не би назвао анархистом, али је био подозрив према власти. Такође Хенри Дејвид Торо. Он не познаје реч анархизам, и не користи реч анархизам, али Тороове идеје су врло блиске анархизму. Он је изразито непријатељски настројен према свим облицима власти. Ако пратимо порекло анархизма у Сједињеним Државама, онда је вероватно Торо најближе ономе што би био рани амерички анархиста. Са анархизмом се не срећете све до периода након Грађанског рата, када имате европске анархисте, посебно немачке анархисте, који долазе у Сједињене Државе. Они заиста почињу са организовањем. Први пут када је анархизам располагао организованом снагом и постао јавно познат у Сједињеним Државама било је у Чикагу у време хејмаркетшке афере.³⁰

Према Зину, данас нема правог организованог анархистичког покрета у Сједињеним Државама. Већина креативне енергије радикалне политике данас долази из анархизма, али свега неколицина људи који су укључени у покрет себе заиста називају „анархистима”. Главни разлог за тако нешто огледа се у томе што је, рецимо,

30 Howard Zinn, “The Impossible Victory Vietnam”, 473.

термин анархизам повезан са два феномена са којима прави анархисти не желе да имају везе. Један је насиље, а други је неред или хаос. Популарна концепција анархизма је, с једне стране, бацање бомби и тероризам, а са друге стране је то одсуство правила, прописа, дисциплине, свако ради шта хоће, конфузија, итд. Због тога постоји уздржаност од употребе термина анархизам. Али заправо идеје анархизма су инкорпорирани у начин на који су покрети 1960-их почели да мисле.³¹

Према Зиновом мишљењу, вероватно најбоља манифестација тога унутар покрета за грађанска права био је Студентски ненасилни координациони комитет – СНЦЦ. СНЦЦ је без познавања анархизма као филозофије отеловљавао његове карактеристике. Они су били децентрализовани. Друге организације за грађанска права, на пример “Christian Leadership Conference”, биле су централизоване организације са вођом – Мартином Лутером Кингом. Седиште Националне асоцијације за унапређење положаја обојених људи (НАЦП) било је у Њујорку, и они су такође имали неку врсту централизоване организације. СНЦЦ, са друге стране, био је потпуно децентрализован. Имао је оно што су звали теренским секретарима, који су радили у малим градовима широм Југа, са великим степеном аутономије. Имали су испоставу у Атланти, Џорџији, али испостава није била снажни централизовани ауторитет. Људи који су радили на терену – у Алабами, Џорџији, Луизијани и Мисисипију – они су у великој мери били препуштени себи. Они су радили заједно са локалним становништвом, са „гресрутс” људима. И тако нико није био лидер СНЦЦ, и такође постојала је изразита подозривост према власти.

Они нису могли да зависе од помоћи владе, њене подршке, чак иако је тадашња влада, с почетка 1960-их, сматрана прогресивном и либералном. Џон Ф. Кенеди

31 Howard Zinn, “The Impossible Victory Vietnam”, 474.

посебно је био заслужан. Али они су посматрали Џона Ф. Кенедија, видели су како се понашао. Џон Ф. Кенеди није подржавао Јужњачки покрет за једнака права за црнце. Он је именовано сегрегационистичке судије на Југу, допустио је јужним сегрегационистима да раде шта год пожелеле. Тако да је СНИЦЦ био децентрализован, антивладин, без руководства, али они нису имали визију будућег друштва попут анархиста. Они нису размишљали дугорочно, нису се питали који тип друштва би требало да имамо у будућности. Били су стварно усредсређени на непосредни проблем расне сегрегације. Али њихов став, начин на који су радили, начин на који су били организовани, био је у складу, може се рећи, са анархистичком линијом.

Према Зину, нема сумње да је пезоративна (зло) употреба речи анархизам директна последица чињенице да је идеја да људи могу бити слободни, била и још увек је врло страшна за оне на власти. Нема сумње да су анархистичке идеје страшне за оне на власти. Људи на власти не могу да толеришу либералне идеје. Они могу да толеришу идеје које позивају на реформе, али они не могу да толеришу идеју да неће бити државе, централног ауторитета. Тако да им је јако важно да исмевају идеју анархизма не би ли створили утисак да је анархизам насилан и хаотичан.³²

У теоријском политичком смислу, можемо аналитички да идентификујемо две главне концепције анархизма – такозвани колективистички анархизам који је ограничен на Европу, и са друге стране индивидуалистички анархизам који је ограничен на САД. Зин то посматра као вештачко одвајање. Као што се често дешава, аналитичари умеју себи да олакшају посао, они воле да праве категорије и да уклапају покрете у те категорије, али многи су били мишљења да се то може радити. Према

32 Howard Zinn, "The Impossible Victory Vietnam", 475.

његовом мишљењу, у Сједињеним Државама свакако је било људи који су веровали у индивидуалистички анархизам, али у Сједињеним Државама су 1880-их такође били и организовани анархисти из Чикага или СНЦЦ. Он сматра да се у оба случаја, у Европи и у Сједињеним Државама, може наћи испољавање обе тенденције, изузев што је можда у Европи идеја анархосиндикализма постала јача него у САД.

Када је реч о методској „дилеми” – револуција наспрам социјалне и културне еволуције, Зин поставља неколико питања. Једно од њих је питање насиља, и он сматра да се анархисти ту нису сложили. У САД наћи ће се неслагање, и то неслагање, по Зину, може се наћи у једној особи. Ема Голдман, за коју можете рећи да је у САД изнела анархизам, постхумно, у први план током 1960-их, када је напрасно постала важна личност. Али Ема Голдман је била за убиство Хенрија Клеј Фрика. Међутим, одлучила је да то није исправно. Њен пријатељ и друг Александар Беркман није сасвим напустио идеју насиља. С друге стране, ту су људи који су били анархистични на начин на који је то био Толстој и Ганди такође, који су веровали у ненасиље.³³

Постоји једна кључна методска карактеристика анархизма, и тај кључни принцип је принцип директне акције – не служити се облицима које вам друштво нуди, репрезентативном владом, гласањем, законодавством, већ директно преузимајући моћ. У случају синдиката, у случају анархосиндикализма, то значи да радници штрајкују, и не само то, већ заиста преузимају индустрије у којима раде и управљају њима. На југу када су се црнци организовали против расне сегрегације, они нису чекали на владу да им да миг, или да иду преко судова, да подносе тужбе, чекају на конгрес да донесе законе. Они су извршили директну акцију; отишли су у

33 Howard Zinn, "The Impossible Victory Vietnam", 475.

ресторане, седели су тамо и нису се мрдали. Попели су се на те аутобусе и својим понашањем створили ситуацију какву су желели.

У својој *Народној историји Сједињених Држава* Зин показује да нам наша слобода, наша права, еколошки стандарди, итд., никада нису били дати од стране богате и утицајне неколицине, већ су одувек била борбом освојена од стране обичних људи – путем грађанске непослушности. С тим у вези, Зин сматра да је наш први корак да се организујемо и протестујемо против постојећег поретка – против рата, против економске и сексуалне експлоатације, против расизма, итд. Али да се организујемо на такав начин да су средства сагласна са циљевима, и да се организујемо на такав начин да бисмо створили хумане односе који би требало да постоје у будућем друштву. То би значило организовати се без централизованог ауторитета, без харизматског вође, на начин који у малом представља идеал будућег егалитарног друштва. Тако да чак иако сутра или следеће године не будете остварили неку победу, ви сте у међувремену изградили модел.

Чак је и за различите покушаје да се научно докаже Бакуњина онтолошка претпоставка да сва људска бића имају „инстинкт за слободу”, не само вољу већ биолошку потребу, рекао да верује у ту идеју, али такође каже да се не може имати биолошки доказ за то. Зин заправо сматра да се други могући начин односи на могућност праћења историје људског понашања. Историја људског понашања показује ту жудњу за слободом, показује да кад год су људи живели под тиранијом, они су се одупирали томе.

У чланку је показан однос између холивудске индустрије и политичког естаблишмента САД, са посебним освртом на његов спољнополитички курс. Као типичан, али уједно и најекстремнији облик спољнополитичке праксе узете су војне интервенције, и то само

оне највеће и најзначајније: Други светски рат, сукоб у Кореји, Вијетнамски рат, интервенције у Латинској Америци и на Блиском истоку, у Азији и Африци, и на Балкану. Разматрање односа драме и политике један је од основних проблема код социолошког истраживања драме.³⁴ У средишту овог односа је утицај идеологије, али и конкретне политике на саму драму. Постојаност овог утицаја је лако појмљива, с обзиром на то да драма настаје у друштву и да је самим тим подложна његовим разноликим утицајима, међу којима су и они идеолошко-политичке природе. Оно што је мање видљиво јесте степен и снага тог утицаја на драмски израз. Овај вид утицаја зависи од низа конкретних друштвенополитичких околности, а пре свега од ступња политичких слобода, али и од спремности драмских стваралаца да се за њих изборе. Осим реченог, у домен проучавања односа драме и политике спада и повратни утицај драме на друштвену стварност, где ефекат идеологије такође може бити присутан. У том смислу, утицај драме на друштво је сложенији и много посреднији од образаца класичног идеолошког утицаја оличеног превасходно у текстуалним формама. Важан сегмент сложености драма из овог периода лежи у особеној и вишеструко посредованој снази његовог утицаја (когнитивна, емотивна, наративна компонента драмског језика), где се он сам перципира визуелно и аудитивно, истовремено снажно утичући и на емоције и на мишљење, односно ставове. Имајући у виду све ово, али и чињеницу да је глобализација омогућила снажну доминацију масовних медија (пре свега, филма и телевизије), који су постали важан фактор у односима глобалних снага, анализа филма, са посебним нагласком на његову идеолошку инструментализацију, чини се врло актуелном.³⁵

34 Howard Zinn, "The Impossible Victory Vietnam", 481.

35 Howard Zinn, "The Impossible Victory Vietnam", 47.

Из ове перспективе веома је занимљиво посматрати и истражити повезаност драмског стваралаштва доминантног политичког дискурса³⁶ у САД. Може се рећи да је преломна тачка у односима Холивуда и америчке политике (због редукције комплексности ове проблематике, акценат је стављен на спољну политику) био Други светски рат и напуштање курса изолационизма, који је до тада био преовлађујући спољнополитички курс. По свему судећи, ова промена оријентације у спољној политици САД и улазак у светски рат 1941, изменили су однос филма и политике, јер је дошло до јаче повезаности између њих. У складу с тим, може се рећи да су филмови од тог периода били нека врста паравана америчке спољне политике.

У том смислу, основано је претпоставити да је њихова основна идеолошка функција била да подрже, правдају и осмишљавају америчке интервенције широм света, где су саме интервенције узете као типичан, али уједно и најекстремнији облик спољнополитичке праксе. На основу реченог, овај рад има за циљ да преко одабраних филмова и увида у релевантну литературу утврди и илуструје у којој је мери конститутивна страна сваке америчке интервенције (почев од Другог светског рата) продукција одређеног броја холивудских филмова снимљених на ту тему, као и колико је овакво усмерење холивудске филмске продукције било резултат притисака власти, а колико је сама интервенција била медијски, продукцијски, али и финансијски занимљива тема.

36 Појам дискурса је преузет од Мишела Фукоа, који као „дискурсе” идентификује све интелектуалне, научне и политичке поступке. Следећи ову релативно широку одредбу, (спољно)политички дискурс САД би подразумевао све оне поступке и делања који имају шире или уже политичке импликације, пре свега на спољном плану, а који су условљени идеолошким садржајима. Што се тиче ових идеолошких оријентација, углавном се мисли на доминантну идеолошку позицију либералног капитализма, са већим или мањим утицајем конзервативне идеологије.

Што се тиче другог облика, он је обухватао два начина. Први је подразумевао војну и економску помоћ влади која подржава капитал САД, без обзира на карактер те власти и њено (не) поштовање људских и грађанских права (случај са Ел Салвадором). Други начин се односио на план тајног рата који је Реганова администрација водила против револуционарне владе „сандиниста” у Никарагви. Поред тога, спољнополитички план је карактерисало и обнављање хладноратовских тензија. Реган је отворио ново поглавље у овом латентном сукобу и поново вратио антикомунизам у „седло”³⁷, означавајући СССР и његове савезнике као „империју зла”. Самим тим, било је неопходно показати старом идеолошком супарнику да САД, упркос проблемима које су имале у Вијетнаму, још увек представљају војну суперсилу.

Овде се можемо осврнути на филмску индустрију. Холивуд није имао већих проблема да се уклопи у идеолошки миље реганизма (Мурау, Лоренс Л. 1975), који је као доминантни политички образац у великој мери баштинио милитаризам, национализам и друге десничарске традиције и вредности. Ово се можда најбоље може уочити у синтагми „реганистичке забаве”, коју је сквао Ендрју Брајтон, а која подразумева особени спој и прожимање доминантног идеолошко-политичког дискурса и филмске продукције. Основна идејна и вредносна обележја „реганистичке забаве” која су била инкорпорирана у филмски медиј јесу: култ националног (супер)хероја, десничарски утопизам, ретрадиционализација, ескапизам, жеља за ревизијом историје, милитаризам, фокусирање на очеве и патријархат, носталгија за 1950-им годинама, итд. „Реганистичка забава” је више

37 Сузан Цефордс сматра да је Реганова позиција као председника Удружења глумаца (Screen Actors Guild) током турбулентних година ХУАЦ-ових саслушања, учврстила код њега антикомунистичке ставове, који су уједно постали основни елемент његовог председниковања.

од обичне синтагме, јер је реч о појму који помаже да се боље сагледају апологетскопатриотски филмови који су правдали спољну и унутрашњу политику САД. Већ споменута интервенција у Гренади, која је била први већи војни ангажман САД након Вијетнамског рата, имала је у Холивуду сличан третман као и Вијетнам, јер је ова војна акција била 1983, а једини филм који се њоме позабавио био је Војничина и уследио је тек 1986. године. У овом холивудском омажу акцији у Гренади главну улогу тумачи холивудски разбијач Клинт Иствуд, играјући мачо-наредника у маринцима који регруте припрема за инвазију истовремено се борећи са сопственим проблемима (лична криза, брак пред распадом). Сви ови проблеми нестају након победе у рату за који је обучавао своје војнике, што се врло лако може протумачити као исцелитељска моћ војне победе, и то не само за уздрманог појединца већ много пре за уздрману нацију. Релативна незаинтересованост Холивуда за војну „екскурзију” у Гренади можда се може објаснити „незанимљивошћу” ове интервенције с обзиром на то да је војска САД лако и рутински извојевала победу. Ипак, занимљиво је да се реализација филма Војничина поклопила са војном интервенцијом у Либији, која је у потпуности заобиђена од стране Холивуда (бар што се тиче филмова са већим буџетом). Међутим, врсте интервенција као што су инвазија на Гренаду или бомбардовање Либије глорификоване су између осталог и у филмовима *Тој Ган* и *Гвоздени орао* из 1986. године. Ови филмови величају пилоте војске САД приказујући их као храбре, неустрашиве, насилне али праведне хероје, који поред сопствених проблема морају савладати и опасности које вребају из непријатељских средина, смештених на Блиски и Средњи исток.

ПОСТХЛАДНОРАТОВСКА КОНСТЕЛАЦИЈА

У годинама након Регана концепт америчке спољне политике није доживео значајније промене. Регана је наследио партијски колега Џорџ Буш који је свој мандат започео ратом. Ради се о војној интервенцији у Панами, да би се са власти склонили непослушни генерал Мануел Норијега, који је раније био савезник САД, посебно у операцијама ЦИА против „сандиниста” у Никарагви. Поред овог, релативно „малог” рата, Буш је јануара 1991. године покренуо и један масивнији рат против Ирака, за који се сматра да је по интензитету одмах иза Другог светског рата и Вијетнама. Зин наводи да је сврха напада на Ирак било прикупљање политичких поена пред наредне изборе и жеља САД да контролише нафтне изворе на Средњем истоку. Сем ових, релативно уских циљева, Зин наводи и један знатно шири. Реч је о покушају да се надвлада гнушање америчке јавности према војним интервенцијама, које се јавило после Вијетнама. Стога се и нису смеле поновити грешке из Вијетнама, када није била јака контрола медија, па су новински и ТВ извештаји о цивилним жртвама негативно утицали на јавно мњење, стварајући одбојност према тој интервенцији. У Ираку репортерима није дозвољавано да виде рат „изблиза”, а њихови извештаји су у великој мери цензурисани.³⁸ Може се претпоставити да је оваква медијска политика утицала и на филмску продукцију, с обзиром на то да је први филм који се на неки начин дотицао Заливског рата уследио тек пет година касније. Реч је о филму *Храбрости под вајром*, после којег су дошли филмови *Три краља* из 1999. и *Уживо из Багдада* из 2002. године. Од ових филмова најпознатији је филм *Три краља*, који прати четворицу војника САД у њиховом трагању за скривеним златом Садама Хусеина

38 Howard Zinn, “The Impossible Victory Vietnam”, 483.

након завршетка сукоба у Ираку. Током потраге војници наилазе на бункер у којем су заточени ирачки цивили, ослобађају их (мењајући тако примарни циљ мисије) и заједно са њима беже пред ирачким војницима ка граници са Ираном. Војска САД их зауставља на самој граници, условљавајући њихов прелазак предајом злата. Овај филм се донекле разликује од стандардних апологетских приказивања војних интервенција путем филмског медија. Поједини аутори наглашавају да *Три краља*, својим субверзивним стилом, анархистичким ставом и заједљивим политичким коментарима, много говори о америчкој улози светског полицајца. Међутим, поред одређене критике политичких и војних структура, сами војници САД су приказани као истински хероји јер одбацују своје користољубиве циљеве зарад спашавања слабих и недужних цивила. Овде имамо још једну типичну холивудску представу о високоморалном америчком војнику који је у стању да препозна истинске људске вредности и који ће пре помоћи другом него себи, без обзира на цену.

У свом раду Зин провизорно приказује везу између политичких потреба САД и филмске индустрије у разним фазама развоја Холивуда. Ова веза није имала константан интензитет, већ је он варирао у зависности од конкретних друштвеноисторијских околности. Спона политичког естаблишмента и Холивуда била је изузетно снажна у периодима већих друштвених криза (Други светски рат, прва деценија Хладног рата, поствијетнамски период, итд.). У осталим периодима ова веза је имала посреднији карактер.

Нећемо погрешити ако на крају истакнемо да је Холивуд успоставио релативно стандардан образац за некритичку филмску инсценацију спољнополитичких поступака. Карактерише га емотивно-наративна фрагментација (избегавање ширег историјског контекста и сложенијих политичких порука, као и фокусирање на

појединце), јасна и стереотипна подела на добре и лоше ликове, повлађивање друштвено прихватљивим схемама целат–жртва, традиционални морализам и сл. Крај свега реченог, остаје питање да ли је приказани политичко-идеолошки аспект Холивуда његова мање важна особеност, или је, пак, политика у тој мери прожелала продукцију највеће светске филмске индустрије, да се она не може тумачити и објашњавати ако се у виду нема и један шири идеолошко-политички контекст.

КРИТИЧКА ХРОНОЛОГИЈА РАТА: ПРОПАГАНДНА ИДЕОЛОГИЈА РАТА У ВИЈЕТНАМУ КАО ПРОДУЖЕТАК ИДЕОЛОГИЈЕ ПРОФИТА И ЕСКАПИЗМА

Идеолошки дискурс званичне Америке који је пратио рат у Вијетнаму био је заодевен у пропагандно рухо „патриотизма”, а заснивао се на традицији владајуће америчке идеологије о изабраној нацији која је позвана да своје „вредности” преноси или намеће целом свету (*Manifest Destiny*), а заправо је заступао интересе великих корпорација.

Тако је, рецимо, трилогија о миту о америчкој граници Ричарда Слоткина једна од најтемељнијих и најсвеобухватнијих студија које доприносе схватању америчке културне историје. Кроз фолклор, ритуал, историографију и полемике, преко три века богате америчке књижевности, Слоткин открива еволуцију митског језика, који захтева декодирање своје мистичне симболичке сталним препричавањем и преношењем с колена на колено. Прототип америчке „теме” налази се између две границе: дивљине и Истока (прво се односи на „мајку земљу”; а друго, након проглашења независности, на метрополитске режиме са Истока). Како би се дивљина оспособила за даљи развој, земља прочистила од политичких и

друштвених разлика, и како би се обновио демократски друштвени уговор „дивљачки рат” потпомогнут војском требало је да се одигра. Стога, мит, у овоме контексту, изражава идеологију развоја наративне форме, сма-трајући да опоравак америчког духа зависи од поделе унутар земље, привремене регресије и насиља.³⁹

Зачеци доминантне америчке идеологије могу се пронаћи у доктрини *Manifest Destiny* која је уграђена у саме темеље америчке нације, а чије многобројне манифестације су биле видљиве у свим америчким ратовима, укључујући и рат у Вијетнаму. Критички дискурс овакве идеологије насупрот којој се имплицитно одређују Шепард и Рејб налазимо код великог броја водећих интелектуалаца попут Чомског, Парентија, Дејвиса, Наоми Клајн.

Трилогија о миту о америчкој граници Ричарда Слоткина једна је од најтемељнијих и најсвеобухватнијих студија које доприносе схватању америчке културне историје а која је релевантна и за савремени тренутак, и посебно баца светло на период Вијетнамског рата и на критички дискурс који се тада развио, а којем имплицитно припадају, и аутори који су предмет ове дисертације, Дејвид Рејб и Сем Шепард. Како је раније наведено, Слоткин открива еволуцију митског (идео-лошког) језика, који захтева декодирање своје мистичне симболике сталним препричавањем и преношењем с колена на колено. Прототип америчке „теме” налази се између две границе: дивљине (Запада) и Истока. Како би се дивљина „оспособила за даљи развој, земља прочистила од политичких и друштвених разлика” водио се дивљачки рат. Може се рећи да је ова идеологија створила мит о Дивљем западу.⁴⁰

39 Richard Slotkin, *Gunfighter Nation: The myth of the Frontier in Twentieth Century America*, 10-12.

40 Richard Slotkin, *Gunfighter Nation: The myth of the Frontier in Twentieth Century America*, 10-12.

Слоткинова анализа односа између идеологије, мита и књижевног жанра описује процес стварања културе у Америци. Супротно поимању мита као психолошке форме изражавања колективног несвесног или као лингвистичке формулације, Слоткинов приступ миту је историјски. За њега, митови не проистичу из менталних архетипова већ су производ људске мисли и рада; константно се прилагођавају и развијају не би ли пружили објашњење проблема који се јављају током историје. Слоткин запажа да мит обухвата све идеолошке варијације које се временом јављају. Тако се Слоткин фокусира на националну идеологију, интерпретирајући је као симптоматичну у смислу прогресивности или пак популизма.

Крајем 19. века, језик који се користи за објашњење америчког мита о граници утицао је и на историчаре и политичаре попут Фредерика Џејмсона Тарнера и Теодора Рузвелта. Када је Тарнер објавио своју чувену тезу о „крају граница” 1893. године, Американци су морали поново да осмисле како да крену напред упркос очигледном крају аграрне експанзије. Рузвелт је, рецимо, своју политику водио у складу са овим митом. Његова политичка реторика била је под утицајем друштвеног језика Дарвина, и његовог веровања у победу „чистокрвних” Американаца.

Историчари Ричард Слоткин и Ерик Фонер би се сложили да је прогресивни консензус доминирао у Америци почетком 20. века.⁴¹ Слоткин сматра да овај консензус и није био толико заснован на две идеологије: идеологије напредног друштва, државног власништва и масовне индустријске производње, и популистичке идеологије о децентрализацији, очувању локалне традиције. Пре ће бити да се радило о консензусу да се ове две

41 Eric Foner, *Story of American Freedom*, New York, W. W. Norton, 1998, 141–161.

идеологије константно преиспитују у оквиру реторике мита о граници. Штавише, овај мит има тенденцију да скрене пажњу са проблема урбанизације и класне борбе усмеравањем дискурса ка расној борби и америчкој вери.

Као доминантна идеологија у том историјском тренутку, прогресивизам је био одговоран за поприлично неумољиву домаћу и страну расистичку политику. Слоткин наводи извештај број окупних ситуација везаних за неправедно третирање Филипинаца од стране америчког живља, окривљујући нови империјализам за то.⁴² Међутим, манифест новог империјализма стишао се током наредних неколико деценија, јер је војна интервенција дала предност повећаној економској контроли преко „дипломатије долара”. Али после Другог светског рата, америчка растућа економија и статус водеће војне силе подстакли су једну нову врсту експецционализма, према којем је америчка нација била међу првима која се носила са земљама Трећег света. Идеологија која је стајала иза овог консензуса наставила је фундаменталну елитистичку и империјалистичку путању онако како су је осмислили Тарнер и Рузвелт, са мало мањим расистичким призвуком.⁴³ Национална идеологија либералног космополитизма толико је узела маха да је готово сасвим потиснула нативну идеологију.

Либерални консензус делио је са прогресивизмом идеју мита о граници као заблуди националног идентитета. Стратегије спољне политике настале на основу плана мита о граници, према којем су људи из Трећег света примитивни, заправо су потхрањивале замисао о Америци као центру цивилизације. „Бели папир” из 1965. године који је објавио Стејт Департамент увео је термин *nation-building*, како би оправдао учешће САД

42 Eric Foner, *Story of American Freedom*, 109–113.

43 Eric Foner, *Story of American Freedom*, 161.

у Вијетнаму.⁴⁴ Слоткин посебно наглашава класну и расистичку хипокризију која се може приметити како у унутрашњој, тако и у спољној политици у периоду у којем је владао либерални консензус.

Овде се треба надовезати на доктрину *Manifest Destiny*, помоћу које се могу осликати промене на политичкој и геополитичкој сцени које су се догодиле у Америци. Дакле, геополитика је свој пуни замах добила управо између два светска рата док су основе геополитичког мишљења развијане већ стотину година раније. *Manifest Destiny* је идеја која означава неотклоњиву потребу да се један народ или раса прошири на одређеној територији све до одговарајућих природних граница.⁴⁵ Америчко веровање и заступање ове идеје било је у САД раширено средином 19. века (1830–1860). Многи геополитичари узимају је за најстарију модерну геополитичку идеју, али ону која није била заснована на милитаризму и насилном ширењу. *Manifest Destiny* заправо означава програм и тежњу поступног мирног заузимања читавог северно-америчког континента. Зашто је у остваривању те идеје изостала употреба силе као „оправданог” механизма за освајање територија? Одговор је више него једноставан: непостојање великих и јаких противника који би били у стању да спрече једно такво ширење и релативно скромне оружане снаге које су САД имале на располагању (била је у то време јако изражена идеја да јака војска може бити велика претња држави и друштву, те су стога, али и због непостојања јаких непријатеља, у САД у том раздобљу имали релативно слабе сталне војне снаге).⁴⁶ Ова идеја произашла је и из праксе коју су САД примењивале у придобијању нових територија, на пример, 1819. године откупљују Флориду од Шпаније,

44 Richard Slotkin, *Gunfighter Nation: The Myth of the Frontier in Twentieth-Century America*, 493.

45 Howard Zinn, *A People's History of America*, 442.

46 Michael Parenti, *Land of Idols: Political Mythology in America*, 44.

1867. године Аљаску од Русије, док су Нови Мексико и Калифорнију добили ратом, који је избио након уласка Тексаса у Савез.

У средишту идеје *Manifest Destiny* налази се потреба држава за ширењем територија, јер је то биолошка нужност у животу држава. Државе су организми којима је раст једна од најважнијих датости. Да би држава успоставила равнотежу у своме развоју, она мора да тежи формирању природно-географских целина које ће се ослањати на природне границе. У Северној Америци природне границе су подразумевале читави континент. У другој половини 19. века, идеја *Manifest Destiny* добила је средство које ће омогућити даље територијално ширење. Међутим, ова идеја није никада у САД прихваћена као службена политика. Тек после Другог светског рата САД почињу да воде једну заиста светски оријентисану политику. Док се *Manifest Destiny* идеја односила само на амерички континент и околна острва, у односу на Европу спроводила се политика изолационизма.⁴⁷ У друштвеном смислу ова идеја водила је ка томе да и сама подразумева интегритет традиционалне породице и, у оквиру ње, оданост подели рада између полова, затим оданост војној моћи и борбеној спремности, религији и цркви и, у суштини, протестантским моралним стандардима пристojности.

Свеопшта подршка јавности овим конзервативним идејама није букнула тако нагло само током председничке кампање 1980. године, без сумње потхрањене склоношћу масовних медија да се усредсређује на неке изузетне догађаје. Први политички израз ускрснућа неких од ових идеја вероватно се може наћи већ у Голдвотеровој кампањи из 1964. године, у којој је Роналд Реган играо безначајну улогу, а јасно се може видети и у избору Ричарда Никсона на председнички

47 Michael Parenti, *Power and the Powerless*, 65.

положај 1968. године,⁴⁸ како је раније поменуто. Њихов политички успех отада је непрестано растао, стављајући нове нагласке и задобијајући успут нове групе присталица. Ипак, тај општи утисак је сасвим разумљив, јер је управо крајем 70-их и почетком 80-их година изгледало да је неоконзервативизам избио на политичку сцену достижући врхунац у одлучујућем избору Роналда Регана, у проглашењу његовог мандата и у политици његове администрације.

Ниједна идеологија, ниједан скуп идеја, није уверљив искључиво због неодољиве снаге сопственог садржаја. Амерички историчари, теоретичари уметности, па чак и књижевни критичари сматрали су да нема идеологије, вредности или морала који су аутоматски прихватљиви као исправни, добри, истинити, или пак уверљиви. Било који скуп идеја, да би био друштвено прихватљив, мора на неки начин да одговара идеалима, потребама, интересима група које их усвајају и које онда служе као њихови друштвени носиоци. Само преко тих група једна идеја може бити друштвено делотворна.⁴⁹ Према томе, да би остварила доминацију у друштву, једна идеја или идеологија мора имати одзива у оним групама које имају моћ да та уверења преведу у политичке ставове. Како би се што дубље продрло у слојеве промена које је сама идеологија узроковала у америчкој историји након рата у Вијетнаму, неопходно је пажњу скренути, не само на одређене људе и догађаје, већ и на друштвену историју како ових идеја, тако и њихових садашњих носилаца, с обзиром на друштвене и структуралне промене у америчком друштву које су те идеје поново довеле на значајно место.⁵⁰ Поставља се питање шта је довело до тога да образлагање доминантне идеологије има више одјека

48 Karl Mannheim, *Conservative Thought*, 76.

49 Michael Parenti, *The Sword and the Dollar: Imperialism, Revolution and the Arms Race*, St. Martin's, 1989, 34.

50 Karl Mannheim, *Conservative Thought*, 77.

баш у ово време; зашто је баш у том тренутку наступио тај тренутак?

Ако се ослоњемо на идеје о *Manifest Destiny*, историјски посматрано, прерогативи за одређивање, утврђивање и остварење примарних друштвених мерила уважавања, успеха и неуспеха, увек су припадали друштвено доминантном слоју.⁵¹ Управо такав слој, током великог дела америчке историје, а отелотворен као средња класа, био је у стању да на разне начине утисне своје сопствене вредности, идеале, схватања и концепције у готово све важније америчке институције, обликујући тако њихову садржину и начин деловања. Путем своје економске и политичке доминације у локалним областима читаве земље, америчка средња класа била је мерило вредности живота у малим градовима, па тако и живота у Америци уопште.

Добар део вредности, мерила и моралних норми америчке средње класе изведени су из протестантског наслеђа, али подршка овим идејама није зависила искључиво од религије. У ствари, етос америчке средње класе утиснут је у све институције које је та класа контролисала и истовремено је од њих стално добијао подстицај. Породица, јавне школе и црква, на пример, чинили су један институционални тријумвират за преношење ових вредности с генерације на генерацију; све ове институције имале су свој део одговорности за усађивање неопходних врлина код деце.⁵² Интегритет породице и ауторитет родитеља сматрали су се готово светињом, школе су биле задужене за подучавање моралу и националном поносу.

Политички садржај вредности америчке средње класе увек је укључивао снажну и понекад ватрену компоненту патриотизма, мада са значајним изузетком Југа

51 Howard Zinn, *A People's History of America*, 456.

52 Karl Mannheim, *Conservative Thought*, 77.

пре грађанског рата. Историјски, основа за националну лојалност и патриотска осећања произилазила је из снажне идентификације америчке средње класе са политичким вредностима и схватањима која су, првенствено захваљујући сопственој друштвеној надмоћи, представљала доминантне принципе америчке политике, укореење у свим америчким политичким институцијама. Усвајајући америчку реторику Ендруа Џексона, који је заступао њене интересе против економских рестрикција и монополистичких привилегија, средња класа малих градова била је у стању да усвоји политички симболизам америчке демократије и да га прилагоди својим потребама, интересима и циљевима. Вредности америчке средње класе би преовлађивале у америчком друштву све док би сама средња класа могла да одржи своју локалну доминацију и контролу над америчким институцијама. Историја америчке средње класе, међутим, није увек била историја успеха. У ствари, средња класа, почев од средине прошлога века, све је више у одступању од своје раније стечене репутације.⁵³

Поред тога што је класни положај био уздрман, средња класа је почињала да губи у многим областима које су некада биле под њеном контролом. Политичка моћ, укључујући партијску политику и политичку администрацију, такође је подвргнута централизацији, премештајући се из варошица у велике градове и са држава на глобални национални ниво. Свака од ових промена донела је са собом даље умањивање моћи америчке средње класе. Како је овај слој пропадао економски и политички, он је истовремено губио не само у својој

53 Max Weber, *Protestant Ethic and Spirit of Capitalism*, 1958; "The Protestant Sects and the Spirit of Capitalism", у: Hans Gerth и C. Wright Mills, изд., *From Max Weber*, New York, Oxford University Press, 1946, 88.

историјској доминацији у америчким институцијама⁵⁴ већ и у својој способности да дефинише вредности на основу којих би те институције деловале.

Упркос све већем разочарању и отрежњењу, средња класа средином 60-их и почетком 70-их није била спремна да брани своје вредности које су биле угрожене. Пошто деценијама нису морали да истичу те вредности, припадници средње класе бивали су све апатичнији и оуглали на своју све спореднију улогу у америчком друштву. У сваком случају, недостајала им је личност националног угледа која би заступала њихове вредности. Незадовољство је све више расло. Средином 60-их година оно је изражено само као неорганизовано и неартикулисано осећање да нешто није у реду, да америчко друштво губи из вида своје и њихове основне вредности, како моралне тако и економске. Ричард Никсон је 1968. године осетио значајан, мада релативно тих, глас средње класе и постао први национални политичар који је то у потпуности искористио. За најниже делове средње класе – оне који нису постигли успех, али који су, остајући на југу и средњем западу и даље доживљавали пропаст својих основних вредности и начина живота – Никсонова ранија политичка каријера нудила је уверења да он неће бити „мек“ према комунизму, а његова реторика „реда и закона“, којом се служио током изборне кампање, пружио је помало лажно обећање да ће окончати расне и студентске немире. Старо бродвејско питање, које се стално понављало у Никсоновој Белој кући – хоће ли то проћи у Пеорији – указује да је Никсон био свестан овог дела својих бирача, и да је био спреман да их задовољи.⁵⁵ Он је, уопште узев, могао то да учини обезбеђујући овим групацијама повећање издатака за појачање реда и

54 Henry Nash Smith, *Virgin Land: The American West as Symbol and Myth*, American Studies Group at the University of Virginia 1995-96, 78.

55 Max Weber, *Protestant Ethic and Spirit of Capitalism*, 89.

здравства. Мада су често имали исте интересе, богатији делови средње класе такође су пригрлили Никсона као алтернативу ономе што су они сматрали расипничком политиком Џонсоновог „великог друштва” која је не само давала и шаком и капом онима који то нису заслужили, већ је у свеопштем „рату против сиромаштва” на чело битке постављала погрешне генерале – саме сиромашне.⁵⁶ Упркос подршци коју су пружали Никсону, ни виши ни нижи делови средње класе нису у то време били политички гласни и изражајни. Наравно, они нису били баш сасвим неми. Поред напора, америчка средња класа остала је политички пасивна и чинила је значајан део Никсонове „неме већине”, с пуним правом тако назване.

Међутим, од тога доба средња класа је постала поприлично бучна. Мада су расни и студентски немири убрзо били ућуткани, средња класа није могла само тиме да се задовољи, јер је пропадање њених вредности и начина живота изненада постало сасвим видљиво. Од 60-их година незадовољство средње класе је расло и појачавало се са све већим освешћивањем америчких институција.⁵⁷ Неоконзервативизам постао је идеолошка машина растућег незадовољства средње класе. Међутим, та машина није носила своје путнике истим циљевима. Па чак и унутар слојева средње класе, исте оне групе чија је тиха подршка Никсону почивала на различитим основама развиле су своје политичке ставове, да би сада представљале у основи различите правце неоконзервативизма; један који је првенствено заинтересован за морални садржај, а други за економске поруке.⁵⁸ Сваки од њих захтева посебан третман.

Историјски, примарну основу прећутне сагласности средње класе и давања легитимности америчким

56 Max Weber, *Protestant Ethic and Spirit of Capitalism*, 90.

57 Howard Zinn, *A People's History of America*, 1995.

58 Robert N. Bellah, *Civil Religion in America*, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1983, 65.

институцијама чинила је идентификација овог слоја с оним вредностима и идеалима које је он сам поставио као друштвено доминантне и које је сматрао утиснутим у америчко друштво. За ниже делове средње класе, ова врста идентификације и даље је била посебно значајна, јер им није пошло за руком да развију неке друге основе своје прећутне сагласности. Од 60-их година на овамо ове групе су постајале све више и све болније свесне да америчке институције не одражавају њихове вредности, које су раније биле доминантне. Конкретно, сматрале су да је породица пољуљана и да је њен интегритет подривен свеопштом најездом појава као што су сексуална слобода, промискуитет, измена улоге полова, права хомосексуалаца, широко доступна контрола рађања и могућност абортуса, растућа стопа развода, порнографија и феминистичка идеологија. И телевизија, с приказивањем неморалног начина живота и активности, а за неке чак и радио-програм, рокенрол музика, отежавају очување моралне светлости дома. За многе припаднике средње класе, ако породица и јесте рај у бездушном свету, она је рај под опсадом, рај који вапи за одбра-ном. Свакако, њима се чинило да су они сами сасвим исправни: „одговарајућа” структура породице, како је они сами виде, свакако је била ослабљена делимично и циљевима које они сами постављају. Може се рећи да проблеми породице чине средишњу тачку њиховог садашњег конзервативизма.

Наравно, проблеми породице нису једини извор преокупација средње класе. Образовни систем такође, који је некада пружао чврст ослонац њеним вредностима и моралним нормама, напустио је те традиционалне вредности и уместо тога прихватио „посветовљени хуманизам”, свеобухватни израз за објективизам и вредносни релативизам. Чини се да посебно узнемирава чињеница да у јавним школама више није дозвољена молитва и што

се предност сада даје науци о еволуцији, а не Постању.⁵⁹ Откако су занимање за етнологију, затим разна ревизионистичка гледишта и критика рата ушли у званичне програме – посебно у оквиру предмета америчка историја, која је традиционално наглашавала крајње моралну прошлост и још светлију будућност – средња класа више није могла да препозна своју сопствену земљу у уџбеницима које су њихова деца доносила кући. Уз то, средња класа стрепи да се војна моћ, која је некада пружала осећање поноса и надмоћи „срозала”, док комунистичка ратна машина и даље ниже успехе. Као реакција средње класе на напуштање традиционалних вредности у америчким институцијама, неоконзервативизам изражава кризу легитимности, коју доживљава средња класа.

У јединственом сплету околности које су преовладале у послератним деценијама, вредности средње класе могле су се увелико узимати као нешто што је дато. У одсуству неке непосредне опасности, оне се нису морале ни бранити нити се често испољавати, већ су великим делом могле бити просто усвојене. Међутим, такав луксуз политика себи ретко кад може да дозволи и простодушна вера често је жртва друштвених промена. Многе промене које су се укорениле у Америци од 60-их година, оправдано виђене од средње класе као претња њеном начину живота, натерале су припаднике средњих слојева да своје вредности уздигну на један свеснији ниво. Када су те вредности постале свесно артикулисане, разматране и брањене, наспрот снагама које су биле спремне да их поткопају, оне су се нужно све више политизирале и најзад су нашле израза у конзервативном покрету, који треба да преокрене оно што су његови носиоци сматрали неморалним усмерењем америчких друштвених промена.⁶⁰

59 Michael Parenti, *The Sword and the Dollar: Imperialism, Revolution and the Arms Race*, 67.

60 Michael Parenti, *Ethnic and Political Attitudes*, Arno, 1975, 45.

У својим настојањима да то учине, они су у религији нашли мотор, катализатор и глас за њихова политичка убеђења. Историјски гледано, ова повезаност између политике средњих класа и религије не изазива изненађење, јер је религија обезбеђивала како инспирацију тако и сталан извор подршке многим вредностима и идеалима средње класе. Управо из тог разлога, уздизање вредности средње класе на свеснији ниво такође је поспешивало реafirмацију традиционалне религиозности. Ово посебно важи за протестантизам и за католицизам.⁶¹

За средњу класу суштина и легитимизација америчких институција била је заснована преваходно на снажној идентификацији с вредностима које је она, као друштвено доминантан слој, била у стању да утисне у ове институције. Суочена данас с напуштањем ових вредности, средња класа тражи путеве да их поново оживи кроз конзервативни политички покрет. Неки припадници новонастале средње класе несумњиво имају исте преокупације. Вредности и морал споро умиру и упркос различитим економским положајима, многи из ове новонастале средње класе такође су наследили морално завештање америчке прошлости. И они би могли да доведу у питање модернизам, на основу морала, иако се на свим другим основама њему ипак прилагођавају. И поред тога, за средњу класу уопште, пропадање вредности претходне средње класе не представља неки проблем. Будући да нема иста снажна убеђења у погледу угрожених традиционалних вредности и будући да уопште нема никаквих сигурних вредности и традиција, новонастала средња класа није учествовала у реакцији претходног модела средње класе на њено пропадање. Она је пре била склона да противречи неким моралним преокупацијама старије средње класе, залажући се уопштено за амандман о једнаким правима полова,

61 Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, 77.

омогућавање контроле рађања и абортуса, искључивање веронауке из јавних школа и тако даље. У сваком случају, моралистичке одлике новог конзервативизма нису баш неки примарни извори привлачности за новонасталу средњу класу.⁶²

Међутим, док су средње класе удружене заједно као партнери у незадовољству, основе њихове оданости новом конзервативизму су фундаментално различите; једна је првенствено идеолошка са наглашавањем морала и економије, а друга се заснива углавном на економским себичним интересима. Оваква превирања у мишљењима на политичкој сцени пренела су истраживање идеолошког утицаја на све сфере човекове егзистенције.

Вековима уназад сусрећемо се са елитистичком идејом о томе да би лидери требало сами да доносе своје одлуке и да никако не би требало да реагују на популистичке захтеве; јавни послови би требало да буду у рукама адекватних доносиоца одлука, који наводно знају ствари које грађани не знају. Политички лидери не поседују особину самокритичности. Сетимо се само заменика председника Спира Агнуа који је упозоравао људе да „превише” инсистирају на демократском учествовању у јавним пословима. Као што се пацијенти морају ослонити на стручност својих лекара, тако се народ мора ослонити на експертизу својих државника. Недуго након овакве једне изјаве Агну је био оптужен за злоупотребу службеног положаја, јер је специјалним пријатељима чинио специјалне услуге. Заузврат, ти пријатељи – несумњиво захвални за његову стручност у обављању државних послова – редовно су му дотирали позамашне суме новца.⁶³

62 Richard Slotkin, *Gunfighter Nation: The myth of the Frontier in Twentieth Century America*, 88.

63 Richard Slotkin, *Gunfighter Nation: The myth of the Frontier in Twentieth Century America*, 89.

Уверење да народ треба да верује својим лидерима често је доводило до несрећних исхода. Историја је преплављена примерима монарха, диктатора, премијера, папа и председника који нису заслужили ни мрву поверења, и који су упорно спроводили своју политику апсолутно супротну интересима својих грађана. Током рата у Вијетнаму, било је спекулација да је председник знао ствари које остатак земље није знао, те да је због тога америчка нација морала слепо да му верује. Током 1991. године, када су САД започеле рат против Ирака, иста парола се могла чути међу Американцима да морају да верују председнику и да се препусте његовом вођству.⁶⁴

Такво демонстрирање вере може да представља терет сваком демократи. Ипак је вера нешто што треба да остане резервисано за религију. Дакле, поновимо суштина демократије је да заправо не треба да имамо „поверења” у наше лидере. Демократија је систем саграђен на неповерењу и одговорности. У његовој сржи се налази идеја да лидере треба помно да пратимо, да их стално испитујемо, да тражимо да се отворено дискутује о њиховим политикама.⁶⁵

Главни начин функционисања владајуће класе је више систематичан и институционалан него заверенички. Ниједан интерес владајуће класе не би могао да потраје уколико би се она трудила да држи под контролом целокупно друштво ослањајући се на манипулацију.⁶⁶

Правило класе, као такво, не постиже се само кроз делање богатих појединаца и група. Донације за кампање, лобирање или други облици политике интересних група само су део целе ове приче. Правило класе није само партикуларистичко већ и систематично. Оно мора да функционише унутар капиталистичког система,

64 Michael Parenti, *Democracy for the Few, First Edition circa 1974, Eighth Edition, 2007*, 56.

65 Howard Zinn, *A People's History of America*, 500.

66 Howard Zinn, *A People's History of America*, 340.

који намеће своје систематичне императиве. Стога, према Алтисеру, есенцијална функција државе јесте да функционише као агент који ће све учинити како би задовољио опште потребе целокупног капиталистичког система. То држава може да спроведе у дело јер има монопол над легитимном употребом силе. Поседује моћ да развија технологију за надзор и контролу.⁶⁷

Када је реч о рату у Вијетнаму, треба истаћи да је војска та која представља класно структурирану институцију. Политичка функција војске је више него евидентна. Посвећеност антикомунизму и конзервативизму овде је имплицитно правило. Има и политички напредних војника, али су у мањини. Грамши побија мит о неполитизованој војсци.⁶⁸

Заједно са овим присилним службама, држава има приступ јавном богатству преко пореског система и преко позајмица од богаташа, коју народ враћа са каматом. Позамашан део овог јавног богатства држава користи како би заштитила приватну својину. Корпоративна класа није спремна да покрије огромне трошкове за заштиту својих интереса. Преко државе, они терају народ да то ради уместо њих. Капиталистичка држава такође у своје редове укључује будуће доносиоце важних одлука, који имају за задатак да прате економска и политичка дешавања. Ови појединци поштују класну идеологију постојећег система, јер, у супротном, не би могли да опстану у врху.

Наиме, утицај неоконзервативизма дефинисао је политичке прилике и односе у САД. С обзиром на односе на врху глобалне моћи, у којима САД заузима место светске суперсиле, његов утицај проширио се на читав свет,

67 Louis Althusser, "Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes toward an investigation)", 1971. Altiser, Luj, „Ideologija i ideološki državni aparati (beleške za istraživanje)", prev. Andrija Filipović, Karpos, Loznica, 2009, 88.

68 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, 212.

у смислу остваривања циљева које је неоконзервативна политичка идеологија била у могућности да оствари када се укоренила у америчкој политици. Решеност у остваривању свих циљева претворила је одређену количину моћи, која се налазила у рукама неоконзервативаца, у потенцијалну опасност по сигурност и поредак у целини, па самим тим је довела и до лажне конструкције како колективног, тако и индивидуалног идентитета. Будући да неоконзервативна политичка идеологија, како каже Паренти, садржи идеје о глобалној доминацији и хегемонији САД, што је немогуће остварити без војне премоћи, поставља се питање да ли је то чини и геостратешком идејом, па се самим тим идентификују и геостратешке идеје у савременој неоконзервативној политичкој идеологији.⁶⁹

Неоконзервативизам је модерна политичка идеологија и покрет који је настао у САД и његово деловање на пољу придобијања политичког утицаја и подршке међу бирачима веже се за САД од 70-их година прошлога века па све до данас. Политички мислилац којег можемо назвати оснивачем неоконзервативне политичке идеологије јесте Ирвинг Кристол. Свој рад започео је 50-их и 60-их година прошлога века. Неоконзервативизам је једна од друштвених идеологија и покрета који се у Америци јавио као отпор либералима, подстакнут разочарањем у социјалисте и америчку левицу. Одговоре на разочарања нашао је на идеолошком пољу.⁷⁰

Осамдесетих година Кристол је заговарао америчку ангажованост и проширивање америчког интереса ван домета безбедности САД тврдећи: „Циљеви америчке спољне политике морају да пређу границу уско дефинисане, дословно схваћене националне безбедности. То је национални интерес светске силе, дефинисан осећајем

69 Michael Parenti, *Democracy for the Few*, 99.

70 Ирвинг Кристол, *Неоконзервативизам – Аутобиографија једне идеје*, Алгоритам, Загреб, 2004, 154.

националне судбине”.⁷¹ У овим речима видљив је национализам, који треба разликовати од патриотизма, који је конзервативан и оријентисан само на одбрану сопствене државе онакве каква јесте. „Грађански национализам”, о којем Кристол говори, садржи визију промена како би се, када је у питању сопствена нација и држава, остварили идеали, али и мисија те нације према човечанству. Тај национализам садржи револуционарне елементе и условљава месијанску улогу у свету.⁷² То су видљиве мисли које ће касније бити оживљене у неоконзервативном утицају на политику администрације Џ. В. Буша – визија о америчкој свеприсутности која се служи изговорима како би оправдала сталну америчку војну ангажованост.

На пољу спољне политике неоконзервативци су 70-их година 20. века били оштри критичари тадашње владајуће политике, која је практикована од краја 60-их. Изражавали су незадовољство службеном политиком САД, која је прихватила коегзистенцију са СССР и преговарала о смањењу нуклеарних арсенала. Неоконзервативци су се у свом деловању непрекидно залагали за јачање америчке оружане силе, посебно нуклеарних снага. Неоконзервативни покрет је, иако игнорисан од стране Никсонове администрације, стално јачао, па је избором Роналда Регана за председника САД први пут освојио политичку власт.⁷³ Савремени неоконзервативни мислиоци, који су до изражаја дошли тек након завршетка Хладног рата, функционисали су у другачијем идеолошком окружењу. Покретачка мисао те групе, за разлику од оне из

71 Ирвинг Кристол, *Неоконзервативизам – Аутобиографија једне идеје*, 155.

72 Ó Tauthail, Gearóid, Dalby, Simon, Routledge, Paul, *The Geopolitics Reader*, 168.

73 Ерма Ивош, „Збогом неоконзервативизму?“, *Политичка мисао* (35), 2, 1998, 154.

70-их и 80-их година, био је амерички униполаризам, а имали су прилику да развију глобалну геостратегију која ће одбацити могућност коегзистенције с било којом супарничком силом и спречавати појаву било којег могућег супарника у будућности.⁷⁴

Савремени амерички неоконзервативизам, осим што укључује политичку идеологију која се односи на спољну политику, сигурност и одбрану и на виђење улоге САД у свету, садржи и геополитичку доктрину. Неоконзервативци су проучавали начине како да повећају америчку војну премоћ, на које се регије света треба усредсредити и како спречити појаву могућег супарника.

Од Регановог мандата, неоконзервативизам је добио значајан политички положај. Доласком Џ. В. Буша на место председника САД 2001. године започело је раздобље савременог неоконзервативизма као доминантног обрасца владавине. Неоконзервативци и њима блиски униполаристи заузимали су готово све важне положаје на пољу спољне политике, одбране и сигурности у Бушовој администрацији. Савремени неоконзервативизам је на пољу спољне политике, одбране и сигурности дефинисао скуп неоконзервативних идеологија током 90-их година прошлога века. Њихове идеје о глобалној доминацији САД кроз „хегемонију добре воље”, о нужности сталног јачања америчких војних капацитета и о потреби превентивног деловања на претње, у суштини представљају геополитичке идеје које имају глобални опсег. Те идеје сачињавају неоконзервативну геополитичку доктрину.

Као што је већ речено, идеологија неоконзервативизма у неколико наврата користила је матрицу „новог светског поретка”. Тежња за стварањем „светске владе

74 Gary Dorrien, *Imperial Designs: Neoconservatism and the New Pax Americana*, Routledge, New York/London, 2004, 1–6.

проистекла је из противречних процеса у САД почетком 60-их година прошлога века. Последице вијетнамског рата, масовних бунтова младих, пораст рецесије, ерозија механизма социјалне државе, захтевали су нови приступ у решавању сложених проблема. Традиционалне вредности Америке почеле су да се урушавају и због претераног очекивања људи. Пројекат „светске владе“ у великој мери био је изнуђен одговор на феномен који је описан као „криза демократије“. Модел транснационалног акумулирања капитала и концентрација економско-политичке моћи у све ужим елитистичким круговима, изродили су нову парадигму епохе – глобализацију. Тако се, према Ноаму Чомском (треба напоменути да књига *Профити изнад људи* Ноама Чомског спада у критичку анализу идеологије), полази од појма идеологије који има негативно значење, али се не ограничава само на критиковане идеологије фашизма и комунизма које су се реализовале у тоталитарним друштвима. Идеологија је сваки политички релевантан говор који системски искривљује или превиђа чињенице, контролише ширину расправе о темама које дотиче. Уз став да идеологија искривљује услове расправе који су потребни да би се утврдила истина о нечему, иде став да идеолошки говор, неслужећи истини, одржава интересе који су ужи од интереса који се наводе унутар идеолошког говора. Ако се овакав појам идеологије узме као смерница, онда се о идеолошком говору може говорити у сваком друштву. Чомски се у својој анализи служи извештајима специјализованих цивилних агенција за одређена питања, новинским извештајима, али често користи и документе владиних агенција како би у документима који су мање познати јавности открио отворено заступање политике коју идеологија критикује. Према официјелној верзији крај Хладног рата представљао је победу принципа демократије и слободног тржишта који су одувек били водиља коју су поштовале САД. Чомски настоји да покаже да

економска упутства о слободном тржишту нису поштована пре свега од стране владе САД и да их не треба узимати као неупитна с обзиром на то да њихово примењивање не доводи до развоја земаља које их прихватају, а нису довела ни до развоја САД које су их увек у мањој или већој мери кршиле, и да САД тешко могу да буду пример демократије, с обзиром на то да, ни на унутрашњем ни спољашњем плану, САД не поштују принципе. Чомски сматра да се политика САД преваходно води интересима крупног капитала. у економској сфери САД траже од других земаља да поспеше услове, да оставе тржишној утакмици страног и домаћег капитала, што треба да кроз здраву конкуренцију све субјекте натера на максимално ангажовање које ће на крају донети просперитет. Чомски под неолибералном идеологијом подразумева специфичну конфигурацију говора која економска упутства проглашава за квазиморална начела или коначна начела која могу доводити у питање само ауторитарни услови. Америку Чомски назива демократском земљом зато јер у њој постоје закони који обезбеђују политичко такмичење, слободу говора, али није задовољан степеном у којем су интереси капитала успели да у пракси сузе мишљења која испуњавају политички простор.

За разлику од идеолога неолиберализма, Чомски не верује да у економији постоје директна морално оправдана правила која могу одлучујуће да усмеравају њено регулисање. Стога, Чомски сматра да се демократије не смеју кршити ни по коју цену. Ова књига садржи пуно аргумената против уверења да демократска правила којим се ограничава и контролише власт могу бити заборављена зато што смо коначно добили морално транспарентну и добронамерну политичку елиту којој је добро свих увек на првом месту – и уверења да су економска и политичка питања постала неинтересантна зато што је пракса показала да је довољно пустити тржиште да делује и да ће оно само праведно распоредити награде свима. А

теоријски посматрано, глобализација се дефинише као квалитативно нови облик интернационализма, који се у односу на претходну форму разликује пре свега у односу према држави као традиционалном субјекту међународног права. Стари интернационализам који признаје улогу државе, према новом теоријском приступу, застарео је и није способан да одговори изазовима савремене епохе. Логика глобалне међузависности намеће другачији приступ решавању проблема, где је врховни ауторитет нужно пренети моћ са националне на јединствену „светску владу”.⁷⁵ Патриотизам и лојалност нацији, који морају бити прилагођени лојалности читавом човечанству, слоган је нове епохе.

Политичка идеологија савременог неоконзервативизма обележила је политичку праксу у САД у првој деценији 21. века. Утицај неоконзервативизма дефинисао је политичку атмосферу и односе у тој држави. С обзиром на односе на врху глобалне моћи, у којима САД заузима место једине светске силе, његов утицај се проширио на читав свет, у смислу остваривања циљева које је неоконзервативна политичка идеологија могла да реализује онога тренутка када се укоренила у службеној америчкој политици. Решеност у остваривању циљева претворила је огромну количину моћи садржану у рукама конзервативаца, у потенцијалну опасност за глобалну сигурност и поредак у целини.

Неоконзервативци су снажно критиковали спољну политику председника Клинтона, подстакнути смањењем издвајања за оружане снаге, као и циљевима те политике, за коју су сматрали да недовољно штити америчке националне интересе и не користи повољно међународно окружење у којем је тада, након нестанка јединог глобалног супарника, превладавала изразита униполарна позиција САД. На пољу спољне политике неоконзервативци су

75 Robert Kagan, *The Benevolent Empire*, Foreign Policy (111), 1998, 25.

90-их година прошлога века произвели тзв. неорегановску спољнополитичку стратегију као подлогу за неорегановску спољну политику, коју треба спроводити по доласку на власт. Стратегију су смислили Вилијам Кристол и Роберт Каган. У чланку "Toward a neo-Reaganite Foreign Policy" изнели су претпоставке како би требало да изгледа неорегановска спољна политика. Наиме, неоконзервативци Реганову спољну политику сматрају примарно заслужном за рушење СССР и завршетак Хладног рата. Генерално, сматрају да би спољна политика требало да се заснива на војној премоћи и моралним уверењима конзервативизма, као што је проширење демократије и слободног тржишта. Критиковали су консензус између републиканаца и демократа око спољне политике у време Клинтонове администрације, који је, према њиховим речима, прихватио чињеницу да се моћ САД у свету смањује. Позивали су се на успостављање хегемоније добре воље (*benevolent hegemony*), какву САД треба да врши у свету и какву је заговарао Реган. Предложили су драматично повећање војног прорачуна и едукацију грађана САД о важности задатака које оружане снаге имају свуда у свету. Утврдили су да је „морална чистоћа оно што треба да буде водиља политике која ће да врши притисак на светске диктаторе и ауторитарне режиме”, те су закључили да су „републиканци ти који могу најбоље да воде политику националне части и узвишеног патриотизма”.⁷⁶

У пракси би таква спољна политика била политика очувања и јачања америчке војне премоћи и ширења демократије у свету, па самим тим и већих економских слобода.⁷⁷ Оправдање остваривања темељног циља неоконзервативне политичке идеологије када су у питању положај САД у свету и глобални односи, а то је америчка глобална хегемонија, јесте та да је хегемонија

76 Robert Kagan, *The Benevolent Empire*, 28.

77 Robert Kagan, *The Benevolent Empire*, 29.

добра и за САД и за свет у целини, те да такво вођство захтева војну моћ, дипломатске иницијативе и преданост конзервативним моралним начелима. Америчка глобална хегемонија може се остварити задржавањем америчке надмоћи, спречавањем супарничких држава да се чак и приближе утицају коју САД поседује. Иста таква хегемонија не би решила све проблеме света, америчка хегемонија је „боља од било које замисливе алтернативе”. Добар карактер те хегемоније оправдава се кроз ставове већине конзервативаца, који кажу да се „морални идеали и национални интереси готово увек подударају”. Због великог удела демократизације у неоконзервативној реторици створена је погрешна перцепција да је промовисање демократије у Ираку био прави циљ неоконзервативаца. Када се проучавају студије неоконзервативаца из 90-их година, уочава се да они заговарају промовисање демократије кроз *soft power* и да никада нису заговарали употребу *hard power* у сврхе извоза демократије: „Ако су у питању само вредности, силом би се требало ретко служити. Њоме се треба служити само у ситуацијама када су национални интереси у питању.”⁷⁸

Неоконзервативци сматрају да *hard power* треба примењивати само за заштиту америчких интереса и за очување и јачање америчке премоћи у свету. Демократизација заправо никада није била пројекат који је заузимао средишње место у неоконзервативној геополитичкој доктрини, већ пројекат који се спроводи, примењујући *soft power*, само онда ако уједно користи спровођењу стратегије очувања америчке премоћи у свету.

Идеје и јасно постављени циљеви приказују деловање америчких неоконзервативаца. Употребом њихових

78 Joshua Muravchik, *The Imperative of American Leadership: A Challenge to Neo-Isolationism*, AEI Press, Washington, 1996, 163.

циљева и идентификацијом њихових геополитичких и геостратешких приоритета приказан је геополитички и геостратешки карактер неоконзервативне политичке идеологије, за коју се због објекта истраживања којим се бави, идеја које је произвела, циљева за које се залаже и предлагања конкретних средстава за спровођење тих циљева може рећи да садржи и геополитичку доктрину. Притом се војна моћ истиче као главни инструмент очувања америчке глобалне хегемоније и њеног будућег јачања. Не ради се о хегемонији правила и начела, већ о „хегемонији добре воље” хегемона.⁷⁹ У пракси то значи да хегемонија, а тиме и судбина света у великој мери зависе од добре воље хегемона.

Премисе неоконзервативне доктрине уређиване су током 90-их година 20. века, када су неоконзервативни политички и стратешки мислиоци започели с формирањем претпоставки нове геополитичке доктрине за ново, постхладноратовско доба. Почев од 1992. године за време председника Џ. В. Буша, и током два мандата председника Клинтона, када су неоконзервативци били на власти и критички заступали ставове супротне тадашњој владајућој политици у САД, неоконзервативци су обликовали претпоставке геополитичке доктрине и глобалне геостратегије САД. Стратегије константне ангажованости и промена појединих режима на Блиском истоку, делимично скривена испод вела декларисаних неоконзервативних тежњи за демократизацијом религије, била је део глобалне геостратегије САД. Због свих ових разлога може се закључити да ова глобална геостратегија САД представља геополитичку доктрину и део је савремене геополитичке мисли, па јој као таквој треба и приступати.

У америчком друштву постоје заговорници идеје о политичкој пасивности и инерцији. С обзиром на то

79 Ó Tauthail, Gearóid, Dalby, Simon, Routledge, Paul, *The Geopolitics Reader*, 170.

да се ретко када трансформишу у адекватно артикулисане идеологије, не полази им за руком да привуку пажњу филозофа, друштвених критичара и политичких теоретичара.⁸⁰ Овакве ставове ширили су политички лидери, те су тако постали уврежени у свакодневној комуникацији обичних грађана. Њихов ефекат, ако не и њихова намера, састоји се у томе да подстакну усвајање постојећих политичко-економских услова. Из тог разлога, морају се критички испитати.

Многи верују да је корисно покушавати извршити утицај на било какву значајну политичку промену. Уче нас да не очекујемо од владе да услиши наше захтеве. Као што конзервативци и анархисти имају обичај да кажу, влада не може да реши проблеме – влада представља проблем. У многим областима јавног живота, влада је извор негативне енергије, инструмент моћи који помаже у јачању пре него у смањењу проблема који угрожавају на милионе људе како код куће тако и ван. Влада у рукама привилегованих и моћних радиће у корист интереса привилегованих и моћних – осим ако демократске силе не успоставе адекватну противтежу.⁸¹

Привилеговани и моћни су они који поседују банке, корпорације, фабрике, руднике, забавну индустрију, пољопривредна предузећа. Они представљају оно што називамо „поседничком класом” или „богаташима”. „Владајућа елита” или „владајућа класа” је политички активан део поседничке класе.⁸² Заиста, то су људи који постају председници и сенатори. За највише државне послове, владајућа класа бира људе из својих редова. Неки коментатори третирају политичко обесхрабрење и пасивност као симптоматично стање.⁸³

80 Barrows Dunham, *Man Against Myth*, Boston: Little, Brown, 1947, 5.

81 Michael Parenti, *Democracy for the Few*, 98.

82 Michael Parenti, *Land of Idols*, 4.

83 Seymour Lipset, *Political Man*, 179.

Конвенционални став је такав да је моћ заправо антитеза слободи. То може да буде случај са државама са јаком институционалном политиком. Међутим, популарна моћ и слобода нису једна другој супротстављене већ су комплементарне: уколико не поседујете моћ да поднесете намете богатства и моћи, ви заправо не поседујете слободу. Џон Стјуарт Мил писао је 1869. године следеће: „Свест привилегованих о непривилегованима може једино бити пробуђена уколико непривилеговани почну од њих да изнуђују оно што им припада...”⁸⁴

Данас циљ не подразумева ограничавање државне моћи поспешивањем демократских средстава како би се супротставили плутократији. Обично је веома фрустрирајуће, а понекад и опасно, изазивати оне који контролишу земљу, капитал, технологију. Међутим, дугорочно посматрано, може бити још опасније не радити то. Како сама историја то показује, људи су се упорно трудили да се одупру лошим друштвено-економским условима живота. У томе су били подстакнути визијом о бољем животу. Неједнакост може да буде толико окрутна да покорност више не гарантује опстанак и људи ништа не губе одупирући јој се. Овде није реч тек о томе да ће се људи увек супротстављати угњетавању, већ да права комбинација беса, наде и организације понекад може да их подстакне на велика дела.

Дакле, повезаност идеологије с политичким и социјалним скупинама и њиховим интересима не значи да моћ неке идеологије може да се сведе на манипулацију. Спознаја којом је опскрбљен неки идеолошки покрет нужно надилази искуство, односно она не може потпуно да се провери искуством, и у томе лежи њена посебна моћ уверавања. Идеологије не могу да се сведу на аргументе који су са научног становишта погрешни.

84 John Stuart Mill, *The Subjugation of Women*, 72.

ИДЕОЛОГИЈА МАЧИЗМА КАО ЕЛЕМЕНТ ДОМИНАНТНЕ ИДЕОЛОГИЈЕ: ОД ВЕСТЕРНА ДО РАТА У ВИЈЕТНАМУ

Полазну теоријску основу чине ставови Фредерика Џејмсона о политичком несвесном, односно став да је свако књижевно дело инхерентно политичко у смислу да несвесно подрива (владајућу) идеологију. „За утврђивање политичког несвесног”, пише Џејмсон, „потребно је да предузмемо управо такву коначну анализу и истражимо многоструке стазе које воде ка раскринкавању културних уметнина као друштвено симболичких чинова.”⁸⁵ Оваква херменеутика оправдана је у приступу делима два изабрана аутора, Шепарда и Рејба, који су углавном тврдили како њихове драме нису политичке, иако текстуална и драматуршка анализа открива имплицитан отпор и критику доминантном идеолошком дискурсу. Према мишљењу Фредерика Џејмсона, проучавање сложених односа између идеологије и дискурса представља велики изазов, посебно из разлога што је потребно започети једно такво истраживање правом теоријом идеологије. Важан део заузима теоријски део проучавања, које са собом носи истраживање многих питања, концепата и дисциплина укључених у анализу идеологије, преваходно односа између дискурса и идеологије.⁸⁶

За тему ове дисертације, поготово у смислу анализе карактеризације у драмама Шепарда и Рејба значајно је Алтисерово тумачење идеологије као имагинарног односа појединца са реалним условима у којима тај исти појединац постоји. Овај теоријски приступ биће посебно

85 Фредерик Џејмсон, *Политичко несвесно: ириведање као друштвено-симболички чин*, превео Душан Пухало, Рад, Београд, 1984, 20.

86 Фредерик Џејмсон, *Политичко несвесно: ириведање као друштвено-симболички чин*, 24.

од значаја за измештање појединца из области колективног што је ауторима у неколико наврата био циљ, поготово када је реч о њиховим вијетнамским драмама. У свакој друштвено-културној ситуацији контрадикторне силе делују на настанак материјалних и дискурских пракси, а државни идеолошки апарат кога чине црква, породица и образовни систем, ствара свест појединца и одређује системе значења које појединци усвајају и прихватају. Идеолошка пракса се утискује у ритуале и друге материјалне праксе свакодневног живота. Посредници који омогућавају реализацију тих пракси налазе се свуда око нас јер државни идеолошки апарати настају под утицајем класа које поседују моћ.

Општи теоријски оквир приступа идеологији може се означити концептима спознаје, друштва и дискурса. Посматрано кроз призму Алтисеорве теорије може се рећи да је уметност конститутивна за идеологију, да није једноставна илустрација идеологије. Уметност је једна од друштвених пракси којом се конструишу, репродукују и редефинишу одређени погледи на свет, дефиниције и идентитети које треба живети. Према његовом мишљењу, књижевна дела би требало разумети као означаваљачку праксу, тј. као организацију елемената који производе значења, конструишу слике света, настоје да фиксирају извесна значења, да делују на одређене репрезентације света. Инсистира на томе да је потребно уместо да уметничка дела посматрамо као средства којим се преносе претходно обликована значења или као одраз датих идентитета, ту праксу посматрамо као активну интервенцију у одређеном друштвеном контексту.

Наравно има и оних, попут Џејмса Х. Каване, који су мишљења да идеологија означава неопходну праксу, која обухвата и системе репрезентација који су њени производи,⁸⁷ а којом појединци различитих класа, раса

87 Daniel Bell, *The End of Ideology*, New York, Free Press, 1962, 44.

и пола прерађују одређени „живљени однос” и системи репрезентације конституишу, трансформишу и здружују са различитим специфичним политичким програмима. Према оваквом једном гледишту, у идеолошкој анализи се наглашава да сви књижевни текстови конституишу идеолошку праксу друштва, а књижевна критика конституише активност која се или потчињава политичким учинцима те неопходне друштвене праксе или самосвесно покушава да их трансформише.

Без обзира да ли је реч о марксистичким или немарксистичким, већина истраживања идеологије укоренења је у друштвеним наукама и велику пажњу поклањају идеологијама у односу на класу, доминантне групе, друштвене покрете, моћ, политичку економију, или на пол и културу. Посебна пажња биће посвећена и спознајној димензији теорије, док ће се задржати критички став према којем идеологија може бити смештена у уму, али да то не значи да је мање друштвена.

Истраживања идеологије константно указују на нејасност самог појма идеологије, као и на теоријску пометњу које идеолошке анализе изазивају. Као општи концепт, идеологија није много јаснија од сличних великих израза у друштвеним наукама. То исто може да се каже и за појмове као што су друштво, деловање, моћ, дискурс, ум, знање. Идеологија се разликује од ових општих појмова и по томе што се употребљава углавном пежоративно. У анализи се дакле сусрећемо са Марксом, затим са његовим следбеницима попут Грамшија и Алтисера.⁸⁸ У социологији и филозофији они још увек играју важну улогу, и тешко је пронаћи аналитичке и рафиниране студије које сједињују нове концепте и схватања савремених приступа у друштвеним наукама.

88 Велики део проучавања идеологије у филозофији поседује историјску димензију. То не важи и за радове о идеологији у психологији, антропологији и лингвистици, који су неприметно историјски усмерени.

Остаци класичних расправа обликују се у свакоднев-ној употреби појма идеологије, узетог као да је састав погрешних, лажних, искривљених или на други начин усмерених ставова који се повезују са друштвеним или политичким противницима. Негативно значење и употреба свакодневног схватања појма идеологије показују оно што је већина ранијих аналитичара истицала, да идеологије изражавају или скривају нечији друштвени и политички положај, став или интересе.

Дискурс идеологије дуго се посматрао кроз призму хегемонијских пракси друштва, културе и времена, као матрица која управља колективним и индивидуалним процењивањем значења идентитета у конструкцији друштвених улога. У традицији културе Запада, илустрованој кроз филозофску, књижевну и другу уметничку праксу, значења појма идентитета разлажу се у бинарним опозицијама духовног и физичког, сталног и променљивог, индивидуалног и колективног. Овакав један низ повлачи са собом хијерархијске односе међу конститутивним чиниоцима идентитета, који се истражују у родним, полним, религијским, политичким и другим афилијацијама појединца или групе. Значења идеологије и идентитета конструишу се увек у одређеном контексту, па се стога мењањем контекста мењају и услови њиховог дефинисања. Претпоставка о варирању односа између означитеља и означеног промовисана постструктурализмом, појам идеологије и идентитета (како појединачног, тако и колективног) излаже реинтерпретацијама, истичући разноврсност традиционалних значења ових појмова. Према истраживањима која је спровео Теун Ван Дијк, идентитет може да буде лични и групни, односно појединачни и колективни. Лични идентитет односи се на „менталну представу јединственог људског бића са личним искуствима – као што су нагомилани ментални модели и из њих изведен апстрактни концепт јаства, често у

интеракцији с другима”, односно „менталну представу јаства као процеса поистовећивања који су повезани с таквим представама о припадности”. Друштвени или колективни идентитет подразумева заједничко знање, ставове и идеологију, односно заједничку друштвену представу која одређује идентитет групе.⁸⁹ У делокругу традиционалних размишљања која своју основу имају у филозофској традицији дуализма, идентитет се представља као скуп вредности које обликују одређену представу о свету у којем се човек позиционира. Поменути дуализам темељи се на премиси о човеку као мисаоном бићу. Овде треба споменути улогу коју тело има у поимању појма идентитета и идеологије. Декартова филозофија која се заснива на дуализму материјалног тела и несупстанцијалног ума упућује на став да је тело заправо идеја људског ума, док је материјалност тела остварење те идеје у нашем искуству. Према Декарту, ментални феномени немају своје место у физичком, материјалном свету, већ имају независтан, аутономан статус.⁹⁰ Таквој филозофској традицији преписујемо премисе когнитивне теорије као тек једног малог дела савремене научне мисли која потискује бинарне опозиције између тела и ума, односно мисаоне супстанце. Бинарност своје место има у књижевности и уметности културе Запада, као одраз утицаја картезијанске филозофске традиције.⁹¹ Што се тиче појма јаства, Антонио Дамасио разликује овај појам од појма идентитета, смештајући јаство у „скуп можданих структура које непрекидно и несвесно одржавају стање тела унутар одређеног распона вредности и релативну стабилност

89 Теун Ван Дијк, *Идеологија, мултидисциплинаран присећуи*, Голден маркетинг – Техничка књига, Загреб, 2005, 162–163.

90 Raymond W. Gibbs, *Intentions in the Experience of Meaning*, Cambridge University Press, New York, 2005, 4.

91 Бенард Харбаш, „Тијела заједнице“, у: *Филозофска исцртаживања*, год. 28, 2, 436.

потребну за преживљавање”,⁹² док идентитет смешта у категорију појма сложеног ја. Важност тела у креирању идентитета представља се у новије време екстремним праксама физичког преображаја (чак и посредством естетске хирургије) којима се потврђује утицај културних и друштвених норми на конструисање идентитета појединца. Иако се чини да ове праксе подривају традиционалне премисе супстанцијалног дуализма, потврђујући важност тела у позиционирању појединца наспрам околине, дуалистичка перспектива односа тела и ума остаје највећим делом нетакнута, с обзиром на то да потреба сталног преобликовања тела евоцира његову пролазност и несталност, као и ограниченост физичких перформанси особе. Ипак, не може се порећи чињеница да тело, чак и у контексту истицања искључиво естетске димензије, игра важну улогу у формирању идентитета, реализујући се у сагласности са вредностима за које се залаже одређена култура. Ако се надовежемо на Рикерово сопство, може се рећи да у конструкцији идентитета важну улогу имају идеолошке праксе представљене системима вредности, стереотипима, предрасудама и културолошки утемељеним нормама које пред појединца константно стављају захтеве за прилагођавање са циљем несметаног функционисања у одређеној средини.⁹³ Еманципацијом улоге идеологије у конструкцији идентитетског обрасца већим делом оставља појединца заробљеног у наслеђеним бинарним опозицијама, хијерархијским значењима које треба да прилагоди своје сопствене системе вредности. У том смислу може се чак рећи и да је тело у одређеној мери производ идеолошких пракси.

92 Антонио Дамасио, *Осећај збивања: мијело, емоције и постанак свијести*, Алгоритам, Загреб, 2005, 34.

93 Пол Рикер, *Сопство као група*, превео Спасоје Ђузулан, Јасен, Службени лист, СЦГ, Београд, Никшић, 2004, 33.

Однос доминантне идеологије и идентитета, као предмет социолошких, културолошких и филозофских расправа не доводи се у питање, већ утицај идеолошког дискурса на формирање идентитета. Теун Ван Дијк сматра да идеологије обликују основу колективног идентитета, односно исцрпне претпоставке које се односе на вредновање критеријума припадности једној друштвеној групи.⁹⁴ Појам идеологије, оградајући се од плејаде његових интерпретација које су се смењивале кроз историју (имајући у виду да је и само тумачење појма идеологије често било идеолошки условљено), користимо у два уврежена схватања као „уверљиве, хегемонистичке идеје које потчињене групе прихватају као део свог општеприхваћеног поимања друштвене свести и места које у самом друштву има”, поред хегемонистичких интерпретација, у ширем смислу „као било који састав митских или других идеја које су у супротности са истинитим идејама данашње науке, историје, културе”.⁹⁵

Жарко Паић у своме делу *Полишика идентитетска (Култура као нова идеологија)* указује на присутност стереотипа у случајевима када колектив не може да се одвоји од личног идентитета, па га самим тим идеолошки надилази, што је посебно очигледно у случају када се појединцу, односно лику у једном делу, као носиоцу личног идентитета намећу типови социјализоване свести једне класе.⁹⁶ Питање односа који неминовно постоји између идеологије и идентитета, а који је дуго био предмет културолошких, социолошких и филозофских расправа, не доводи се толико у питање, колико утицај идеолошког дискурса на конструкцију идентитета и различите интерпретације на које он наи-

94 Теун А. Ван Дијк, *Идеологија, мултидисциплинаран приступ*, 164.

95 Теун А. Ван Дијк, *Идеологија, мултидисциплинаран приступ*, 31.

96 Жарко Паић, *Полишика идентитетска (Култура као нова идеологија)*, Издања Антибарбарус, Загреб, 2005, 98.

лази. Питање које остаје отворено за даља разматрања јесте заправо на који начин и у којој мери идеологија као основа за конструисање колективног идентитета утиче на обликовање индивидуалног идентитета повезаног са доживљајем сопствене улоге у друштву. Овде ваља узети у обзир и дијалоге које ликови у драмама двојице америчких аутора воде међусобно.

Драма, попут осталих књижевних и уметничких жанрова, налази се у стању константног превирања. Драма рефлектује људске поступке у одређеном културном миљеу, покушавајући да представи „истину” из различитих углова како би дата култура могла да прихвати ту „истину”. Стога, драмска форма мора да одржи динамичан став са циљем да увек уводи нове перспективе које би стално изнова провоцирале машту драмског писца.

Само у 20. веку жанрови су се смењивали кроз стилове Чехова и Ибзена, преко немачких експресиониста до француских апсурдиста, као и експерименталних форми 60-их година, непрекидно истражујући границе интерпретација. Међутим, упркос динамици 20. века, ипак се и даље осећа утицај стилске и формалне тираније које проистичу из онога што је Ерик Бентли 1946. године назвао „тријумфом” реализма.⁹⁷ Овакав опис адекватно осликава стање у савременом позоришту. Неки од највећих талената драмске уметности окренули су се реалистичкој форми. Резултат тога била је крајња забринутост због чињенице да савремено позориште полако изумире те да је била потребна промена која би довела до револуције са циљем да га ревитализује. Многи критичари су сматрали да су дешавања која су се одвила 60-их година пружила адекватан одговор за турбуленције које су погодиле друштво, а многи, као на пример Роберт Вилсон и Ричард Форман, да наведемо само пар

97 <http://www.eoneill.com/library/review/20/20j.htm> преузето 14. фебруара 2011. године.

истакнутих, и данас су тог истог мишљења. Други су, пак, инсистирали на побуни у позоришту, попут оне која се догодила почетком прошлога века,⁹⁸ мада ни данас не постоје услови за једну такву побуну против реализма.⁹⁹ Међутим, чини се да се основа за било какву промену у америчком позоришту делимично манифестује кроз погрешно тумачење реализма. Многи критичари и писци сматрају да довољно разумеју термин „реализам”, али мало њих је успело да га дефинише.

ПОЗОРИШНИ ОДГОВОР НА РАТ У ВИЈЕТНАМУ

Истраживање се ослања на анализе најзначајнијег историчара, аналитичара и критичара савремене америчке драме Кристофера Бигзбија у циљу смештања поетика драмских аутора у савремени драмски и политички тренутак Америке, као и на анализе неких других значајних теоретичара и практичара америчког позоришта који су писали о периоду за време и после рата у Вијетнаму. С тим у вези, може се рећи да је током 60-их и 70-их година прошлога века америчко позориште било обавијено рухом политике, а извођачке групе настале претежно у Њујорку полако су односиле превагу у односу на писани текст, и тако пркосиле строгим везама између публице и глумца, глумца и лика, карактеристичним за реализам. Кристофер Бигзби је приметио да су ове извођачке групе биле револуционарне како по форми тако и по садржају, често служећи као политички вентил у турбулентним временима, али и као средство за рушење „четвртог зида” реализма – оног невидљивог зида који раздваја сценску

98 Слободан Селенић, изд. Авангардна драма, Српска књижевна задруга, Београд, 1964, 95.

99 William W. Demastes, *Beyond Naturalism: A New Realism in American Theatre*, Greenwood Press, New York, 1988, 1.

радњу од публике – како би подстакле непосреднији однос између извођача и посматрача.¹⁰⁰ Преиспитивали су идеју о томе шта су заправо конститутивни елементи позоришта, не обрађајући пажњу на то шта је заправо традиционално представљање на позорници. Уместо тога, извођачке групе све више су инсистирале на спонтаности и импровизацији у самом току извођења, те заједно са новим концепцијама класичних комада обично су овакве спонтане представе називане „хепенинзима” и представљале су централни део авангардног револуционарног позоришта током 60-их и 70-их година, пре свега у Њујорку и другим градовима у Америци, али и у Европи као и у Јужној Америци.

Према Бигзбијевом мишљењу, све до 70-их и 80-их година, иновације у извођењу на позорници, условљене политичким и културним дешавањима на светској сцени, које су се дешавале током 60-их година оставиле су трага на америчко позориште јер су се све више рађале анти-реалистичке драме како би се избегле све стеге реалистичких илузија, бесмислених наративних заплета, приказивања психички здравих ликова, и идеје о рационалном језику као средства којим се стиже до истине.¹⁰¹ Уместо тога, а овде се Бигзбијево мишљење поклапа са мишљењем још једног утицајног критичара, Мартина Еслина, експериментисање са наративном формом, деконструкција ликова, фрагментисани језик који се фокусирао на рупе у конструисању значења, постале су саставни део драма које су сада припадале категорији савремених америчких.¹⁰² Ови постмодерни експерименти имају тенденцију да се итекако међу-

100 Christofer Bigsby, *A Critical Introduction to 20th Century American Drama, Volume three, Beyond Broadway*, New York, 1998, 234.

101 Christofer Bigsby, *A Critical Introduction to 20th Century American Drama*, 235.

102 Martin Esslin, *An Anatomy of Drama*, New York: Hill and Wang, 1976, 101.

собно разликују, некада остајући реалистички оријентисани у смислу форме, а опет користећи потпуно антиреалистичке елементе како би истражили сложеност савремених друштвених и политичких питања.¹⁰³ У трећој књизи своје историје америчке драме, у поглављу “The Theatre of Commitment”, Бигзби истиче да су многи научници били радикални у својој побуни против традиционалног реализма, фокусирајући се на површно представљање и инсистирање на рационалности и уређеном поретку у писању, те тако нудећи једно субјективније, флексибилније тумачење стварности. Били су веома заинтересовани за тестирање граница драме и истраживање идеје о томе како се „смисао” ствара кроз језик и извођачки процес, те су на тај начин у потпуности експериментисали са позоришним конвенцијама. Иако се дела из овога периода разликују у смислу степена до којег се са њима експериментисало, оно на чему ови текстови, односно драме, посебно инсистирају јесте расветљавање постмодерног сензибилитета којим се истражује стабилност истине преко рушења граница између „природног” и „вештачког” – битисања и глуме, глумца и лика, аутентичног понашања и играња улоге – како би се конструисао друштвени и политички идентитет.

И док је америчко позориште истраживало границе између аутентичности у понашању и играња улога у односу на идентитет и његове елементе који су преовладавали 70-их и 80-их година, Бигзби истиче да су почеле да се осећају последице веома снажног утицаја који је на америчку културу и идентитет имао један од најтрауматичнијих историјских догађаја, а то је рат у Вијетнаму. Могло би се рећи да је рат у Вијетнаму догађај који је највише подложен ревизији на пољу политике и медија, али позориште указује на још једну кључну форму његове ревизионистичке митологије. Поред тога што помаже у расветљавању догађаја који су, пре свега, трауматични

103 Martin Esslin, *An Anatomy of Drama*, 101.

и потпуно страни људском поимању, метафора рата као позоришне сцене имала је огроман друштвени и психолошки утицај на процес конституисања идентитета током и убрзо након рата у Вијетнаму. Такође, испитује се како се оживљава лично ратно искуство и као такво се претаче у уметност у „психолошким” драмама поминутога периода. Дела америчких ратних ветерана приписују смисао овим догађајима посредством сопственог искуства. Психолошка фрагментованост коју узрокује подељеност између позоришног лика и стварне личности створила је многе контрадикторности у конструкцији идентитета америчких ратних ветерана. Тешкоћа у решавању ових контрадикторности у процесу стварања идентитета изискивала је потребу за представљањем једног новонасталог америчког идентитета који је требало да настане и да се демонстрира од стране самих ветерана након рата.¹⁰⁴

С обзиром на то да је сложеност америчког идентитета постајала све више очигледна током 80-их и 90-их година прошлога века, позориште је све више узимало маха у праћењу овог тренда. Политички обојени извођачки процеси били су превасходно инспирисани истраживањем доминантних друштвених структура, те су расветљавали језик, вредности и претпоставке о роду, етничкој припадности и друштвеним класама унапред условљених патријархатом. Како су избегавали да створе позориште које би тек само подражавало бесмислене илузије свакодневнице, уметници овога периода су се директно обраћали публици посредством неконвенционалних и понекад контроверзних техника не би ли осветлили невидљиве структуре које прожимају идентитет, често, ако не увек, путем политике.¹⁰⁵

104 Christofer Bigsby, *A Critical Introduction to 20th Century American Drama*, 235.

105 Christofer Bigsby, *A Critical Introduction to 20th Century American Drama*, 236.

Пажња се поклањала испитивању скоријих дешавања на позоришној сцени Сједињених Америчких Држава која нас опет враћају на само питање шта је то заправо амерички идентитет. Америчка драма 21. века фокусира се на непрекидно испитивање националног идентитета. Ово испитивање се често ослања на струјања у друштвено конструисаним идентитетима, као и на концепт индивидуалног идентитета представљеног кроз политички одређене позоришне ликове. Савремена америчка драма наставља да истражује важна питања данашњице као што су друштвена правда, сложеност рата и значење патриотизма, питања људских права и колективне одговорности. Ове нове струје у савременом америчком позоришту наглашавају повезаност са позоришним иновацијама које се јављају последњих четрдесетак година, на тај начин указујући на континуитет у развоју савремене америчке драме крајем 20. и почетком 21. века. Да би се посегло у срж свих дешавања на америчкој позоришној сцени потребно је загазити дубље у идеологију и политику САД које су заједно условиле све веће и мање промене како у позоришту тако и у самој америчкој историји.

У обзир треба узети и мишљење других америчких мислилаца и критичара, попут, рецимо, Фредерика Џејмсона. У текстовима Фредерика Џејмсона ("Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism") може се препознати развојни пут популарне културе, од тренутка када је 60-их година прошлога века, поп-арт препознат као критика високе уметности и културе, до савремене поп културе која се може дефинисати као естетски популизам и масовна култура. Док је поп-арт трансформисао елементе популарне културе у високу уметност, дотле у постмодернизму, према Џејмсону, долази до фасцинације деградираним пејзажом кича, културе телевизијских серија, рекламирања, и холивудског филма Б-продукције, такозване па ралитературе с њеним аеродромским цепним

категоријама романтике и популарне биографије. У овој новој површности – коју Џејмсон издваја као једну од основних особина постмодерне – упадљиво је понекад и одсуство политичке димензије.¹⁰⁶

Као једну од особина постмодернизма, Џејмсон такође издваја носталгију, односно страст према преузимању различитих стилова прошлости која је најочигледнија у постмодернистичком архитектонском еклектицизму, популарној књижевности и музици. У енглеском језику постоји веома прецизан појам како би се описао сценски аспект јавног наступа а то је “theatricality” који се може превести као театаралност, али и као позоришност, мада у себи носи бројна значења, од неког јавног наступа до одређеног става, од личног стила до читавог система знакова, од медија до поруке. Појединац одавно више није оно што јесте, него је онакав каквим се представља у јавности. Држава на одређени начин контролише појединца и његово понашање, и то у различитим видовима. Долази до оштре дихотомije између онога што је приватно или јавно, до те мере да јавно постаје важније од приватног. Јавно је било оличено у држави, док се концепт приватног или посебног односио на све што није државно.¹⁰⁷ На претходно речено могу се надовезати студије о извођењу, које подразумевају шири појам од теорија идентитета и које, поред осталих могућих дискурзивних проблематика, укључују и проблеме теорије идентитета.

На основу ставова Мишела Фукоа може се рећи да је људски идентитет оличен у телесном, зато што не постоји ниједан јасан и видљив доказ нечијег идентитета, осим тела, јер једино је тело видљиво. Тело је

106 Fredric Jameson, *Marxism and Form: Twentieth-Century Dialectical Theories of Literature*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1974, 112.

107 Frederic Jameson, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, 11. издање, 2005, 25.

истовремено оличење душе, али и њен затвор, јер је непрестано ограничава и угрожава. Стога, ако је љуски идентитет телесан, онда се основна питања око људске егзистенције односе на тело и чуло додира, вибрацију као једине доказе осећајног логоса. Тело се дефинише као палимпсест, као биополитичко тело које се, у свом крајњем облику, представља као праг апсолутног неразликовања између права и чињенице, норме и биолошког живота. Тело је место у које режими дискурса и моћи уписују сами себе, чинећи га чвориштем или нексом за правосудне и производне односе и моћи. Дакле, Фукоов став да се тело „конструираше” подразумева да већ постоји некакво тело, тело које је унапред задато и егзистенцијално, погодно да постане простор сопствене тобожње конструкције.¹⁰⁸

Очигледно је да су постструктуралисти телу поклонили пажњу као носиоцу политичких и друштвених значења и промена. Међутим, често се говори о симболизму тела или о ставовима према телу или о дискурсима о телу, а не о томе како су тела различито конструисана и како се понашају. Иако Фуко тврди да тело није стабилно и да не може да служи као заједнички идентитет међу појединцима, ни интеркултурално ни трансисторијски, он ипак указује на постојаност културалне инскрипције као једине праве, имплицирајући да управо ова инскрипција ужива ону универзалност која је самом телу ускраћена. Стога би се могло рећи, као што тврди Џудит Батлер, да се за Фукоа културалне вредности појављују као резултат инскрипције на телу,¹⁰⁹ а тело се схвата као медијум, односно као празна страница, али необична, јер трпи бол под било каквим променама. Такав опис стварања културалних вредно-

108 Мишел Фуко, *Археологија знања*, прев. М. Козомара, Београд, Плато, 1998, 55.

109 Мишел Фуко, *Историја сексуалности I*, прев. Ј. Стакић, Лозница, Карпос, 2006, 89.

сти подразумева идеју да историја пише књижевност, док је тело медијум који треба преобразити како би се омогућила појава културе. Стога је питање бола, кључно питање када говоримо о идентитету.

Даље, тврди се да је тело друштвено конституисано, али се обично не обраћа пажња на двосмисленост која је садржана у речи „конституисање”. Када се каже да је тело друштвено конституисано, мисли се на то да је оно конструисано као предмет сазнања и дискурса, али се не види једнако јасно да је тело друштвено конституисано и утолико што је културно обликовано својим актуелним праксама и понашањем. Али, праксе и понашања се непрестано поистовећују са когнитивним моделом, како тврди Пол Конертон.¹¹⁰ Он тврди да се превиђа двосмисленост значења „конституције” и „конструкције”, јер се увек једно значење истиче на штету другог. Међутим, тело је друштвено конституисано у двоструком смислу. Залагати се за значај телесног извођења, у преношењу и чувању сећања, значи, између осталог, инсистирати на тој двосмислености и на значају другог елемента њеног значења.

Стога се студије о извођењу управо баве овим друштвеним и културалним конструкцијама идентитета у извођењу, а не правим идентитетом. Зато је у њиховом фокусу тело као историјски и културни конструкт, односно његове промене кроз историју културе. Пре него што се почне са истраживањем америчке драме и свих промена кроз које она задњих неколико деценија пролази треба испитати ставове за које се залаже сама теорија о извођењу. Оно што се изводи не мора да буде идентитет. Овде говоримо о извођењу знања, политичких позиција, унутрашњих стања, говоримо о извођењу друштвених улога, идентитета, телесних хабитуса,

110 Пол Конертон, *Како друштво памти*, Београд, Фабрика књига, 2002, 43.

осећања, међуљудских односа.¹¹¹ Врло је индикативно констатовати да, када се изводи, увек се изводи неки идентитет. Данас такав закључак може да делује здраворазумски, али заправо то је само последица општеприхваћености појма идентитета, а не „онтолошке везе” извођења и идентитета. Рецимо, пре неких шездесетак година, када није постојао концепт идентитета у данашњем значењу, није се размишљало о томе да у извођењу уопште изводимо било који идентитет.

Теорије о идентитету могу бити различити теоријски дискурси који говоре о идентитету (начинима, облицима, ефектима, политикама). Теоријских приступа идентитетима има много, од есенцијалистичких до конструктивистичких, а само једна могућност међу њима је схватање да се идентитет изводи. Да га ми сопственим понашањем у социјалној ситуацији изводимо кроз дуготрајан процес, којег смо свесни и који је усмерен одређеном интенцијом. Такво виђење идентитета понудила је Џудит Батлер, затим је шире прихваћено, а њена теорија је зато постала нарочито битна за студије перформанса. Међутим, у студијама идентитета говори се о томе да је идентитет конструисан језиком, па да смо рођени са идентитетом а затим га тек изражавамо, затим да је то историјска категорија и производ институционализације, па да се идентитет ствара процесом интерпелације која индивидуе претвара у друштвене субјекте.¹¹²

У савременом друштву, осим проблема „театрализације јавног живота”, требало би проблематизовати и театрализацију приватног живота, односно „театрализацију свакодневног живота”. Ако приватност посматрамо према класичним дефиницијама предмодерних и модерних друштава, као простор чија је одлика одсуство

111 Richard Schechner, “Performing”, у: *Performance Studies: An Introduction*, Routledge, 2003, 143–144.

112 Даглас Келнер, *Медијска култура, Студије културе, идентитет и политика између модернизма и постмодернизма*, Клио, 2004, 115.

других, депривација предметних односа у модерности доводи до екстремних консеквентних облика усамљености и изолације, узроковане масовним друштвом. Са друге стране, оно што медијско савремено, и такође масовно, друштво нуди, нови су начини комуникације и нови механизми откривања приватног простора, па представљање не подразумева постојање јавности у класичном, модернистичком смислу. Због претерано изражене перформативности ове активности, није необично што смо често склони да кажемо како је играње друштвене или еквивалентне улоге у ствари лажна репрезентација, глума, поза. Мартин Еслин каже да извођење културног перформанса нема за циљ репрезентацију или спектакуларизацију нечег што је скривено, већ установљење и постојање у јавности, процес самоидентификације и конституисања, како значења тако и субјекта, који улогу изводи.¹¹³

ИДЕОЛОШКИ ИДЕНТИТЕТ

Током 60-их и 70-их година 20. века доминирао је идеолошки тероризам у земљама Западне Европе. Он је свој корен имао у идеолошком идентитету. То је било време „револуционарног левичарског покрета“ у Западној Европи, али и у САД који се борио против неједнакости у друштву, рата у Вијетнаму, експлоатације и доминације над земљама „Трећег света“. Свој лични и колективни идентитет појединци су проналазили у „антиимперијализму“, у захтеву за већу друштвену правду, указивање на економску експлоатацију и друштвену неједнакост, у захтеву за реформама у политици, култури и образовању. Револуционарна, левичарска енергија усмерила се у два правца. Један је водио ка стварању бројних контракултурних покрета (хипи, панк,

113 Martin Esslin, *An Anatomy of Drama*, 90.

рок, поп, бит) а касније и нових друштвених покрета (студентски, феминистички, мировни), а други правац је водио ка стварању разних идеолошких, „револуционарних” и „левичарских” група и покрета. Мајкл Паренти пише да док су једни тражили идентитет кроз алтернативне културне токове, ненасилним путем захтевали да буду схваћени, уважени и укључени у друштво, други су кренули да путем насиља, рушења и убијања пронађу свој „левичарски” и „револуционарни” идентитет и да, инспирисани идејама марксизма, чегеваризма и других револуционарних и комунистичких идеја и покрета, кроз стварање страха и хаоса захтевају промене у друштву и у томе нађу смисао живота и деловања.¹¹⁴

Сједињене Америчке Државе су светски лидер у развијању конзервативне идеологије. Та идеологија се заснива, као што је претходно речено, на фундаменталним вредностима породице и националног интереса. Управо су амерички теоретичари проширили појам националног интереса у савременој политици, тако да се данас, захваљујући њима, говори о пројектовању националног интереса у друге геополитичке театре а ради успостављања идеолошког идентитета. Дакле, појам нације и националног интереса идеолошки су страни америчкој политичкој култури. Остале конзервативне вредности, попут тржишне економије, заштите приватног власништва и приватности индивидуалних грађана, чине само срце савременог америчког друштва. У овим аспектима, Американци су дали највећи допринос демократској политичкој култури.

Идеолошки тероризам није инспирисан само левичарским и револуционарним идејама већ и „десничарском” идеологијом, која обележава неравноправност полова, нетолеранцију према новим културним токовима, супротстављање абортусу, игнорисање сиромаштва

114 Michael Parenti, *Land of Idols: Political Mythology in America*, 36.

и социјалне неједнакости, повећање наоружања, тежак положај имиграната. „Нова десница“, „морална већина“ и тероризам узајамно се подстичу, делују по закону „спојених посуда“. Десница спутава плурализам, толеранцију и мултикултуралност, сумњичи одређене идеологије и верске покрете што изазива терористичке акције с циљем одбране идентитета.

Појам „културног идентитета“, погрешно схваћен од стране припадника одређених друштвених слојева, није нимало безазлен. Са друштвене тачке гледишта, он је вештачки. Међутим, када се посматра из политичке перспективе, видимо да он угрожава најдрагоценије достигнуће човечанства: слободу. Концепт идентитета, осим када се примењује само на појединце и ни на шта друго, инхерентно је редукционистички и дехуманизујући, он је једна идеолошка апстракција извучена из свега онога што је оригинално и креативно у људском бићу, свега онога што је наметнуто наслеђем, географијом или друштвеним притиском. Истински идентитет проистиче из способности људских бића да се одупру таквим притисцима и да им супротставе слободне поступке које сами измисле.

С друге стране, појам „колективног идентитета“ је идеолошки конструкт и основа национализма. Према мишљењу многих антрополога, колективни идентитет није истина чак ни код најархаичнијих људских заједница. Практиковање истих поступака и обичаја може да буде од великог значаја за одбрану једне друштвене групе, али увек преостане и једна широка маргина иницијативе и креативности међу члановима групе, а индивидуалне разлике преовлађују над колективним цртама чим се почне са разматрањем неког појединца као таквог, а не као члана који је пуки периферни елемент једног колективитета. Глобализација радикално шири и ставља на располагање свим грађанима ове планете могућност да свако конструише свој лични културни

идентитет, својом сопственом вољном акцијом, у складу са својим преференцијама и интимним мотивацијама. У овом смислу, глобализација се може схватити као позитивна страна историје јер она неприметно шири хоризонте индивидуалне слободе, док с друге стране стоји либерализам.

ФОРМИРАЊЕ МАСКУЛИНИТЕТА

Први ударац либералном консензусу задао је покрет за заштиту људских права, покрет за заштиту права хомосексуалаца, и други талас феминизма. Ови догађаји поклапају се са антимигом о граници. Слоткинов рад помаже у разумевању начина на који је Америка изменила митску и историјску матрицу свог националног идентитета. Демонстрације, грађанска непослушност подстакле су Џонсонову администрацију да формира Националну комисију за превенцију насиља, која је у јуну 1969. поднела извештај. У том тренутку, многи припадници академског света почели су много више пажње да поклањају антимигу о Америци, који је полако водио ка губитку националног идентитета. Слоткин је споменути извештај доживео као још један покушај трансформације мита са циљем легитимног заташкавања насиља. Покушај Комисије да преформулише митску историју у ствари је највише изазвало раздор у националном поретку. Остале мере, као што су покрети за заштиту права грађана условиле су развој идеологије мултикултурализма, која се до дана данашњих такмичи за превласт са либералним космополитизмом. И док Слоткин посебну пажњу поклања томе како мит о граници утиче на америчку националну идеологију и историју, мало тога каже о томе како сви они утичу на формирање маскулинитета. Према једној хипотези, уколико се идентитет мења, генерално се мења и појам маскулинитета и рода.

Научници Стивен В. Вајтхед и Мајкл С. Кимел значајно су допринели развоју социологије маскулинитета. Профеминистички оријентисани, поткрепљени постструктуралистичким, постмодерним перспективама, обојица прихватају учење феминистичког дискурса, видевши у њему потенцијал за развој маскулинитета. Профеминистички оријентисани мушкарци виде у феминизму не само промену у етичком императиву већ и услов да се та промена догоди: „Феминизам се своди на трансформацију, како за жене тако и за мушкарце (...) Зато што феминизам ради на трансформацији односа између жене и мушкарца.¹¹⁵ У Вајтхедовој опширној теорији о формирању рода под називом *Мушкарци и маскулинитеи*, категорије 'мушкараца' и 'жена' постоје, према дефиницији, само у односу једних на друге. Они нису концептуализовани у свом биолошком смислу, већ као политичке категорије, спојене у материјализовану и личну моћ.¹¹⁶ Оба теоретичара се слажу да је адекватније говорити о скупу различитих облика маскулинитета, него односити се према њему у једнини. То посебно важи за период постмодернизма у којем расте неповерење према традиционалним моделима маскулинитета.

Најважнији аспект Вајтхедовог рада јесте његов концепт појма маскулинитета и концепт онтологије маскулинитета. Ослањајући се на постструктуралистичко правило да ниједно људско биће не може да егзистира изван граница дискурса, Вајтхедов „појам маскулинитета” контекстуализује мушкарца у оквиру различитих родних, културолошких сазнања и истина који обликују животе *мушких*.¹¹⁷

115 Michael Kimmel, *The History of Men: Essays in the History of American and British Masculinities*, New York, Sunny Press, 2005, 120.

116 Michael Kimmel, *The History of Men: Essays in the History of American and British Masculinities*, 15–16.

117 Stephen M. Whitehead, *Men and Masculinities*, Cambridge, Blackwell, 2002, 210.

Други концепт, који проистиче из Делезове и Гатаријеове теорије, јесте Вајтхедова онтологија маскулинитета. Ова теорија заснива се на премиси да је сопство заправо многоструко, нестабилно и контингентно, те на чињеници која води ка егзистенцијалној кризи проистеклој из сумње у поседовање биолошке суштине. Делез описује Ничеову „вољу за моћ” као вољу појединца да постане центар моћи који омогућује телу да се транспонује и повезује, како просторно, тако и временски.¹¹⁸ Концепт онтологије објашњава жељу за унутрашњом целином која стабилизује родни идентитет и води појединца ка томе да се дефинише као мушкарац са свим особинама карактеристичним за тај пол. Стога, у складу са претходно реченим, може се разумети напор да се идеализује и/или достигне јединствени маскулинитет као илузија која проистиче из унутрашњости бића, док наративна страна таквог једног идентитета, концептуализованог у лику, рецимо каубоја, представља илузорни симбол целовитости бића.¹¹⁹

Различити мушки покрети у САД који укључују митопоетске мушке покрете, између осталих, деле заједничко уверење да постоји унутрашња суштина маскулинитета, било да је она богом дана или биолошки условљена, или пак неприступачна попут несвесног јунговског архетипа. Вајтхед критикује ове покрете јер се не заснивају у потпуности на друштвеним наукама те остају ускраћени за мишљење академског света. Вајтхед и Кимел су се по много чему слагали. Обојица су приметили да потреба за унутрашњом суштином маскулинитета или мушкости проистиче из дубоке егзистенцијалне кризе. Ова криза се обично артикулисала кроз реторике „кризе маскулинитета”, културолошког стања изазваног горе наведеним покретима. Једна од мана ове „кризе

118 Stephen M. Whitehead, *Men and Masculinities*, 211.

119 Stephen M. Whitehead, *Men and Masculinities*, 220.

маскулинитета” јесте у томе што се она генерално односи на јединствени, аисторични маскулинитет, који није условљен ни расно, ни класно, ни етнички, ни полно – обично се односи на хегемонијски стандард белаца, средње/више класе или хетеросексуланости. Оно што је додатно проблематично јесте то што овакав концепт обично крије политичку димензију. Вајтхед пише: „уверење да је нешто „фундаментално погрешно” у савременим родним односима одрживо је само у случају ако претходно природно стање ствари даје предност „неприродном” стању ствари”.¹²⁰ Такве погрешне претпоставке побијају историјски докази: као што су и Вајтхед и Кимел показали, одједи „кризе маскулинитета” могу се чути у готово свакој генерацији у 20. веку. Штавише, Кимел примећује да су „фантазије о повлачењу маскулинитета из феминизма биле кључна тема америчких писаца протеклих двеста година”.¹²¹

Оно што Вајтхед закључује јесте да не постоји доказ кризе маскулинитета данас, мада не успева да пружи дефиницију како та ситуација данас тачно изгледа. Међутим, признаје да су моралну панику око стања савременог америчког маскулинитета изазвале одређене политичке импликације изазване милитаризмом који је црпео своју снагу из рата у Вијетнаму.

Милитаризам је идеологија конструисана ради стварања непријатеља и наметања таквих представа о „другима”.¹²² Онај „други” је конструисан као различит тј. као другачији, при чему је „други” као основни катализатор, доказан као „мањи од”, односно мање вредан. Једном, када је разлика направљена и прихваћена, „други” мора бити уништен или ће он уништити „нас”.

120 Stephen M. Whitehead, *Men and Masculinities*, 31.

121 Stephen M. Whitehead, *Men and Masculinities*, Cambridge, Blackwell, 2002, 58.

122 Richard A. Sullivan, *The Legacy: The Vietnam War in the American Imagination*, ed. D. Michael Shafer, Boston, Beacon Press, 1990, 111.

Дехуманизацијом другог и стварањем осећаја жртве, америчке власти успевале су да убеди људе да је рат неизбежан акт одбране.

Сам смисао „мушкости” и мушкараца је доведен у питање и манипулисан од стране државе, с циљем да се задржи власт и државна легитимност војске. Постмодерна драма и америчко авангардно позориште искористиле су овај историјски тренутак у сврху освешћења нације. С друге стране, на држави је терет да осигура да процес милитаризације буде трајан и да мушкарци буду спремни да служе војску и да иду у борбу. Власти имају задатак да „хране” его и друштвену конструкцију мушкараца као храбрих и снажних. Мушкарци треба да верују да је служење војсци њихова „животна шанса” да докажу друштвено конструисане мушке атрибуте. У борби, они постају ратници.

Никсонова политика 60-их година прошлога века прокламовала је да је милитаризам подједнако важан и за време рата и за време мира. Стога, Паренти запажа да је милитаризам вероватно важнији пре рата, зато што се рат не може водити уколико милитаризам није гајен пре него што је рат почео. То је облик структуралног насиља наметнут од стране државе, углавном преко масовних окупљања и медија које контролише држава.¹²³

Покретачка сила за преиспитивање проблема рода који обликују драмско приказивање ових писаца одговара и на феминистичку теорију и на успон мушких студија које помажу у расветљавању конфузије између мушке приче и приче „из културе”, као и у расветљавању конфузије у самом значењу појма „правог” америчког мушкараца. Дискусије о маскулинитету у оквиру онога што се назива „мушким студијама” наишле су на кризу маскулинитета последње две деценије те су почеле да се позивају на проблеме мушке психологије и мушке

123 Michael Parenti, *Land of Idols: Political Mythology in America*, 99.

историје. Међутим, скорија криза маскулинитета није се појавила ниоткуда као тек још један одговор на феминизам. Мушки драмски писци су се одувек посматрали као родно условљени, док је њихов рад обојен њиховим искуствима као мушкараца.

КОНСТРУКЦИЈА „МУШКОСТИ”

Неједнаку моћ између мушкараца (као групе) и жена (као групе) одржава више фактора – страх мушкараца од губитка привилегија, страх мушкараца за њихову мужевност, реакционарна уверења која се селективно извлаче из религије, ригидност институција као што је војска. Свака од ових „подршка” неједнакости може се довести у питање. Родно освешћени мушкарци су од кључне важности у транзицији према већој родној равноправности. Мушкарци су „чувари” који имају приступ ресурсима, моћи и вештинама које могу бити важне за друштвену промену. Неолиберализам је одиграо битну улогу у конструкцији рода, односно у конструкцији маскулинитета.

Пођемо ли од претпоставке да родне конструкције почивају на одређеним друштвеним структурама, онда, логично, можемо слободно тврдити да неолиберализам у великој мери утиче на конструисање рода. У друштву су присутне многобројне диференцијације које се не односе само на мушкост и женственост, већ се граде и унутар једне полне/родне групе – што је уједно и централна мисао која говори да разлике међу мушкарцима, међу женама, као и разлике између мушкараца и жена свакодневно добијају нов облик.¹²⁴ То се најјасније може уочити на примеру телесности, феномену који се управо услед утицаја неолиберализма активно и рапидно мења,

124 Антонен Арто, *Позориште и његов двојник*, Прометеј, Нови Сад, 1992, 111.

посебно када се сагледа у односу на тзв. златне године капитализма и тешке индустрије, када је мушкарац имао задатак да се представи као јак, дакле кад је требало да игра улогу снажног и моћног субјекта.

Неолиберализам, као друштвени конструкт који је утицао и на мењање статуса средње америчке класе, нарочито након Вијетнама, представља доминантну, маскулину идеологију која уређује глобалне односе. Механизми дискриминације су и данас у својој суштини готово непромењени, без обзира на парадигматске промене које разликују модерну и постмодерну државу. Одувек је постојала традиција критике државе, без обзира је ли критика долазила од левичара, марксиста, десничара, постмодерниста – како било, њихове критике су одувек биле усмерене на државу. Судаћи по томе, из данашње перспективе би се могло рећи да се мотивација која је произвела све те критике увелико разликује од онога што је критиком постигнуто. Парадоксално, критика државе је произвела отварање друштвених пора у које се врло лукаво увукла неолиберална политика. Такође, веома је важно разложити виђења улоге мушкараца и идентитета, који су заједно дефинисани као мушкост (маскулинитет). Наиме, маскулинитет, или боље рећи маскулинитети испољавају се на различите начине јер је то комплексан феномен. Маскулинитет је често удружен са карактеристикама какве су агресивност, конкуренција, доминација, борба, снага и контрола. Ове карактеристике резултат су различитих комбинација биолошких, културних и друштвених утицаја, и повезани су са нашим схватањем моћи у друштву. Тешко је детерминисати утицај сваког од ових фактора на постојећу родну неједнакост и насиље. Много је важније разумевање које ће довести до стварања оквира кроз који може да се постигне родни *status quo*.

Фокусирањем на маскулинитет, концепт рода постаје видљив и релевантан за мушкарце. Он чини

мушкарце свеснијим на род. Тиме, род постаје нешто што се рефлектује на живот мушкараца (али и на живот жена), па све то представља први корак у проналажењу родне неједнакости, па чак и елиминацији насиља над женама. Ефекат демаскулинизације моћи може бити изведен једино ако је нагрижена традиционална мушка улога: значења улоге мушкараца у породици или другим друштвеним заједницама. Следствено томе, мушкарац може да осети рефлекс његовог маскулинитета на разне начине, на пример: кроз неодговорно сексуално понашање или насиље у породици.¹²⁵

Мушкост одређују слике, вредности, интереси, активности које су важне за успешно постигнуће мушке зрелости у америчкој култури. То је оно што прави мушкарци поседују, и што женама и мекушцима недостаје. Идеализовани амерички имиџ мушкости доминира у медијима, рекламној и филмској индустрији и тај промовисани скуп повезаних норми понашања је принудан – он притиска мушкарце да се прилагоде, баш као што норме које одређују женственост приморавају жене.

Данас се може приметити да савремена америчка књижевна дела белог мушкараца често приказују као жртву. Уколико поставимо питање зашто је то данас случај, узевши у обзир да бели мушкарци још увек поседују већу моћ него било која друштвена група у Америци, књига Дејвида Саврана *Taking It Like a Man: White Masculinity, Masochism, and Contemporary American Culture* пружиће нам одређене одговоре. Ова Савранова књига производ је петогодишњег истраживања сржи мазохизма у оквиру мушке саморепрезентације. Наслов књиге најављује Савранову главну преокупацију: зашто маскулинитет није у функцији друштвене или културне умешности, већ се односи на стање у којем је појединац

125 Philip Gleason, „Identifikovanje identiteta“, *Journal of American History*, MacMillan, New York, 1930-1935, 62

„подчињен, злостављан, па чак и мучен”.¹²⁶ За разлику од феминизма, који мушкарци виде као природно и ненаметљиво стање, маскулинитет (посебно код белих мушкарца) подразумева непрекидан напор да се задовоље захтеви онога што заправо идеја о белом мушкарцу подразумева. Савранови аргументи су поткрепљени солидним анализама различитих типова америчке фикције. Упркос његовом обесхрабрењу када је америчка драма у питању, Савран заступа идеју о томе да америчко позориште још увек представља главни културни тренд у САД, укључујући ту и дефиницију маскулинитета. У оквиру широког обима анализираних текстова, он као жариште збивања одређује Ливинг театар.

Савран сматра да су амерички бели мушкарци изгубили своју моћ негде пред крај Другог светског рата те да због тога многи имају разлог да се осећају као жртве. Међутим, главна теза односи се на то да они свој осећај губитка заправо само погрешно усмеравају. Уместо да се окрену против угњетачког патријархалног система који су сами створили, мушкарци за своје недостатке неправедно окривљују одређене родне и мањинске групе које се само боре за своја права. Савранова главна преокупација своди се на питање зашто је пропала радикална идеја о хипстерима (белој омладини средње класе) из 50-их година 20. века, па је због тога дошло до жртвовања белог мушкарца. Као оквир користи родне и културне студије, допуњене Фројдовом психоанализом. Савран своје истраживање посматра као покушај да психоанализу упосли у корист историјског пројекта,¹²⁷ одбацујући аисторицизам Фројдових следбеника, попут културне аналитичарке Каје Силверман. Савран

126 David Savran, *Taking It Like a Man: White Masculinity, Masochism, and Contemporary American Culture*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1998, 382.

127 David Savran, *Taking It Like a Man: White Masculinity, Masochism, and Contemporary American Culture*, 10.

употребу психоанализе оправдава на основу тога што сматра да је ова наука најбоље оруђе за анализирање појмова као што је родна идентификација. Стога, еволуција маскулинитета последњих неколико деценија може се посматрати на основу тога како се идентификациони појмови односе према есенцији мушке психе, према Фројду. Ослањајући се на Фројда, Савран заговара идеју да „мазохизам функционише као средство културне репродукције која истовремено открива и сакрива хомоеротицизам који прожима и патријархалне и мушке хомосоцијалне односе”.¹²⁸

Његови описи и интерпретације механизма, који конструишу белог мушкарца као жртву, функционишу на истој равни. Поред тенденције да инсистира на аргументима који су већ у потпуности искоришћени, његова књига је изложена огромном утицају коју поседује Савранова комбинација историје и психоанализе. Његов став посебно је проблематичан када је у питању раздобље од 70-их до 90-их година прошлога века. Можда је у праву када каже да овај период одговара јединственом начину приказивања жртвених белих мушкараца пре као централне него као маргинализоване фигуре. Међутим, на пример, Сузан Цефордс јасно је направила разлику између меких тела Картерове ере и тврдог регановског маскулинитета у својој књизи *Тврда шела*.¹²⁹ Савран мека и тврда тела види као аспекте мушке сопствене пожртвованости, али, свакако, амерички бели мушкарац после Хладног рата 1999. године није исти као мушкарац који се управо вратио из рата у Вијетнаму.

Сексуално и физичко злостављање указивало је на пораст патријархалних угњетача или је пак правдало жртвовање злостављаног белог мушкарца баш у касним

128 David Savran, *Taking It Like a Man: White Masculinity, Masochism, and Contemporary American Culture*, 30.

129 Susan Jeffords, *Hard Bodies, Hollywood Masculinity in the Reagan Era*, New Brunswick, New Jersey, Rutgers University Press, 1994, 1.

70-им годинама прошлога века, у периоду који се подудара са порастом пожртвованих мушкараца, према Саврану. Ово заправо оправдава његову употребу психоанализе јер се мушкарци још увек на тежи начин уче томе да буду мушкарци посредством родитељске фигуре која указује на то да је казна оправдано средство дисциплиновања. Без обзира на то што Савран узима у обзир да су садизам и мазохизам сродни конструкти у дефинисању патријархата, он некако занемарује чињеницу да све већи пораст случајева злостављања последњих неколико деценија утиче на стварање слике америчког маскулинитета, како у стварном животу, тако и у књижевности.

Савран нуди имагинарну политичку ангажованост као решење за белог мушкарца. Према његовом мишљењу, само „марксистички хуманизам може да трансформише материјалне околности које су заправо и створиле мазохистички маскулинитет”.¹³⁰ Стога, испоставља се да је род (а можда и раса) средство у служби класе. Савранов став о радикалној реконструкцији класе и родних улога изгледа да изискује револуцију у креативној машини која води ка стварној политичкој промени. Поставља се питање како је то заправо могуће извести. Први корак укључује свест о томе да је промена потребна. Међутим, уколико је механизам који мушкарцима пружа моћ довољно јасан, онда механизам који мушкарце наводи да се својевољно одрекну дела своје моћи, без осећања-радикалне ускраћености за ту исту моћ, још увек није у потпуности схваћен. Можда је потпуно утопијски, чак се може рећи и наивно, очекивати од једне доминантне групе да се одрекне своје моћи. Потребно је много храбрости да појединац прихвати чињеницу да није у праву и можда је неопходно апеловати на његову спремност

130 David Savran, *Taking It Like a Man: White Masculinity, Masochism, and Contemporary American Culture*, 292.

да ту чињеницу „прихвати као мушкарац” како би различите пожртвоване мушкарце убедио да маскулинитет своју моћ црпи из самог себе.

МАСКУЛИНИТЕТ И ПОЗОРИШНО ИЗВОЂЕЊЕ

Ако је род, насупрот биолошком роду, конструкт, као што то феминизам већ деценијама уназад тврди, он је заправо конструкт како за мушкарце, тако и за жене. Уколико се појединац, како то тврди Симон де Бувоар, не роди као жена, већ временом то постане, онда то исто важи и за мушкарце. Као што је жена обликована и ограничена прописаном женственошћу (обликом тела, начином одевања, гестикулацијом, покретима, шминком, емоционалним понашањем, зависношћу), тако су и мушкарци често условљени да отелотворују прописане карактеристике маскулинитета (облик тела, начин одевања, гестикулација, покрети, потиснуте емоције, снага, независност).¹³¹ Нагласак на снази, како емоционалној, тако и физичкој, на моћи и на доминантности није нужно ништа природнија за дечака него што је нагласак на слабости, зависности, природан за девојчице. Међутим, извођење маскулинитета више је награђивано него што је то случај са женским: ако се маскулинитет успешно изводи, његов извођач задржава моћ која може да му понуди један јак осећај одлучности, што се не може са сигурношћу рећи за извођење са нагласком на женственост. Управо је овај осећај моћи и одлучности оно што слепо води извођаче маскулинитета до граница онога што они заправо могу да „одлуче” да буду. Ако је одређени идеал маскулинитета прихваћен као норма против које се свако друго родно условљено понашање

131 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, McFarland & Company, London, 1997, 5.

мушкараца и жена мери, како уопште можемо да увидимо оно што је проблематично или чак абнормално код једне такве нормe? Како да уклонимо плашт невидљивости који покрива доминантну идеологију како бисмо могли јасно да увидимо све проблеме који се крију иза те идеологије? Ово питање представља срж данашњих студија које настоје да проникну у „норму” рода – маскулинитета – приказаног од стране водећих америчких драмских писаца, који имају удела у његовом конструисању али и у бежању од истог.¹³²

У оквиру америчке сексуалне политике, мушкарци могу да задрже највише положаје моћи и престижа, и могу да постану пре режисери својих сопствених драма него њихови протагонисти. Међутим, оваква политика мушкарцима даје контролу само уколико поштују одређена сценарија, ако изводе прихватљиве маскулинитете, и ако су рођени као представници одређених раса и класа. Уопштено говорећи, конструкција традиционалног маскулинитета у оквиру америчких класних и расних граница дозвољен је уколико мушкарци желе да задрже своју моћ. Одлучност је стога дозвољена само у скученим границама друштвено прихваћеног сопства. Ипак, њихове драме имају тенденцију да покажу да се ово отелотворење друштвено прихваћеног сопства дешава на уштрб мушкараца присиљених да учествују у извођењу маскулинитета, који често ограничава њихову способност да покажу, вреднују па чак и да уоче друге могућности које им сопство нуди. Ова цена коју мушкарци плаћају коначно доводи у питање све повластице патријархалног система у оквиру којег се дозвољени маскулинитет заправо отелотворује.

Због прописаних правила која ограничавају и одржавају нормативни род, за охрабривање мушкараца

132 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 6.

може да се каже да је често неосновано. Потреба за успостављањем граница које дефинишу понашање карактеристично за мушкарце, између осталог, често је водило ка страху и мржњи према женама, о чему сведочи феминизам. Утицајна студија Сузан Фалуди под називом *Празан хог: Необјављени раџи њроџив америчких жена* указује на везу између мушкараца и жена. Рат против женских права и културна конфузија која се односи на улогу мушкараца у америчком друштву заслужује једну подробну анализу. Она поставља питање: „Шта је то толико важно код женске једнакости да само њена сенка прети да ће да избрише целокупан мушки идентитет? Шта је то у самом начину на који уоквирујемо мушки идентитет да чак и данас он још увек зависи од „женске зависности у борби за свој опстанак?“ (*Backlash: The Undeclared War against American Women*)¹³³. Истражујући импулс који је водио побуну против феминизма, Фалудијева истиче је она увек праћена „кризом маскулинитета“, страхом да жене, преко свог захтева да буду једнаке са мушкарцима, у ствари изазивају мушкарце да преиспитају свој идентитет, односно своју мушкост. Она истиче да, уколико је маскулинитет једна тако осетљива ствар, можда би социолози требало да обрате мало више пажње на мушке припаднике друштва. Можда је тај „женски проблем“ у америчкој култури последица родног проблема, који се, с друге стране, односи на крхкост и непривлачност у концепту мушкости.¹³⁴

У намери да се одупре друштвеним ограничењима инхерентним мушкој родној улози, најлакша мета за мушкарце у склопу тренутне друштвене хијерархије су жене, чија је сексуалност успостављена на тај начин да апсорбује психолошке ране које маскулинитет наноси

133 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 7.

134 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 8.

мушкарцима. Фалудијева каже да мушкарци и мушки дискурс имају један амбивалентан однос према женама, док је женска сексуалност оно чега се они највише плаше али и оно што им највише треба.¹³⁵ Ова слика женске сексуалности као нечег што у исто време и застрашује и заводи мушкарце често се појављује у књижевности као нешто непризнато од стране многих писаца али зато уткано у феминистичке текстове. Изгледа да страх који мушкарци имају да ће жене, које су физички и психички слабије, да униште њихову мушкост само указује на то да је тај „мушки дискурс” оно што изазива сумњу за помену неоснованост у односу мушкараца према њиховој мушкости, маскулинитету и мужевности. Он ствара потребу за „освајањем” женског тела како би мушкарац заправо могао да утврди своје постојање. И управо зато што мора да „освоји” жену, овај дискурс се према жени односи као према непријатељу којег мора да покори. Мушка зависност о психолошку сложеност жена само потврђује чињеницу да је маскулинитет много крхкији него што би мушкарци то волели да признају.¹³⁶

Док се традиционални појам маскулинитета ослања на конфликт са женским телом, као и на конфликт са потребом за одређењем женствености, скорије хомосексуалне и мушке студије истражују начин на који је та мушка одређеност заправо ускраћена мушкарцима који неће, не могу или једноставно не желе да демонстрирају традиционални маскулинитет. Слично, расне и класне студије такође указују на ограничења која се мушкарцима намећу у њиховој потрази за одређењем. Хомосексуални теоретичари, рецимо, кажу да се родна улога мушкараца одржава кроз хомофобију. Мушкарци су приморани да буду хетеросексуалци и да се плаше

135 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 8.

136 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 9.

па чак и мрзе хомосексуалце због њиховог незавидног положаја у оквиру хетеросексуалног система. Дечаци и мушкарци су приморани да се понашају као „мушкарци” а не као „педери”, на тај начин указујући на то да хомосексуалци нису „прави мушкарци”, као што „прави мушкарци” никада не могу да буду хомосексуалци. Оваква динамика просто диктира мушкарцима одређени начин понашања, који отписује све што чак издалека подсећа на женственост. Овај страх води ка још већим екстремним границама маскулинитета, које маскулинитет стављају у један скучени простор, који мора често да се брани.

Уколико мушки ликови себе виде као незадовољне и збуњене у култури у којој је маскулинитет привилегован, поставља се питање: зашто је то тако? Правила која налаже маскулинитет су, чини се, дефинисана посебно у односу на неповољан положај који женственост има. Као одговор на ову конфузију, мушке студије нуде дискусије и расправе о маскулинитету које се умногоме преплићу са концептом рода као сумњивог начина извођења. Мушке студије које су се развијале отприлике истовремено са феминистичким начином размишљања крајем 60-их година прошлога века, рефлектују резултате истраживања рода које је спровео феминизам, те се кроз 70-те и 80-те године развијају као један сасвим другачији покрет који се фокусира на проблеме маскулинитета, права мушкараца, и њихових слобода (посебно када је реч о закону о разводу и закону о дечјим правима). Иако није тек само једна од мушких верзија феминистичке политике, овај покрет понекад користи теоретске приступе сличне феминистичким како би истражили маскулинитет и улогу мушког рода као супротно гледиште.

„Мушке студије” или „мушки покрет” је веома разнолико па чак и контрадикторно поље које тек треба да произведе адекватно теоретско виђење, иако има веома еминентне заговорнике. Један од њих је Роберт Блај. Међутим, он заговара један личнији став читавог

покрета, оних који су потпуно различити од политички активних група укључених у права очева које је делимично представљао Ричард Дојл. Упркос проблемима који су се концентрисали на појам расе, класе, сексуалне оријентације, читав овај пројекат у свим својим верзијама служи како би маскулинитет приказао као сумњив, произвољан начин извођења које мора и треба да буде преобликовано. Иако му је често претио есенцијалистички приступ (претио у смислу што је есенцијализам настојао да преиспише сам концепт који је и довео до проблема са родом), многи приступи у мушком покрету настојали су да пронађу нове начине размишљања о мушкости, мужевности и маскулинитету који поново не преисписују хомофобију или мизогинију коју феминисти, геј теоретичари, и одређени чланови мушког покрета сматрају проблематичном. Они који заговарају есенцијализам, међутим често се нађу у позицији да поново преисписују антагонистичку позицију између мушкараца и жена и између хетеросексуалности и хомосексуалности у својој жељи да спасу маскулинитет клевета нанетих од стране феминизма.¹³⁷

Настојање Роберта Блаја да пронађе архетипског, есенцијалног, „правог” мушкараца како би поспешио позитивне аспекте мушкараца у времену када бити мушкарац и нема неке предности, води се заправо скривеним страхом од феминизма и хомосексуалности. На овај страх указују његови ставови да мушкарци поседују емоције и да могу да показују физичку блискост једни према другима без икаквих наговештаја „женствености”, што указује на чињеницу да је свако показивање „женствености” заправо неприкладно за мушкарце. Он своје следбенике учи да не треба да зазиру од утицаја мајке науштрб очинске фигуре. На један нов начин Блајови

137 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 12.

ставови само потврђују једну стару, хијерархијску поделу која предност даје маскулинитету у односу на женственост. Истовремено, ти ставови имплицирају да жене још увек треба кривити за многе проблеме које мушкарци имају јер оне „кастрирају” мушкарце. Његова тенденција да прикаже тренутну кризу маскулинитета као јединствену за „постфеминистичко” доба игнорише несигурност која већ дуго прати маскулинитет у оквиру америчке културе.

Иако критички приступ Блаја истражује садашње расправе везане за маскулинитет, две историје маскулинитета које су се појавиле крајем 70-их и почетком 80-их година прошлога века показују да питање маскулинитета није искључиво савремени проблем. Студија Џоа Дуберта под називом *Месио мушкарца* бави се концептом маскулинитета и његовим развојем од 1840-их до 1950-их година. Дубертова студија може да се посматра као реакција на „питање маскулинитета” које у својој књизи спомиње Сузан Фалуди. Он детаљно истражује кризу маскулинитета која је често пратила развој различитих верзија америчког феминизма, али не инсистира на томе да је ова криза узрокована искључиво феминизмом, већ да она заправо представља саставни део страха свих Американаца по питању маскулинитета. Грађански рат, шпанско-амерички рат и Први светски рат три су примера које Дуберт наводи да покаже како политика посматра овај проблем, посматрајући рат као прави тест мушкости. У складу са овим аргументом, студија Тање Модлески под називом *Феминизам без жена* такође заговара став да је ратно искуство заправо искуство које мушкарцима даје увид у њихову психу. Поред војних активности, Дуберт сматра да је увођење Младих Скаута и успон професионалних спортиста током прве

половине двадесетог века било инспирисано жељом да се дечади спасу кастрирања од стране жена.¹³⁸

У једној сличној студији Марка Герзона *Избор хероја* превасходно се истражује савремена Америка, поготово начин на који су себе видели млади мушкарци 50-их и 60-их година прошлога века и како је то њихово виђење утицало на америчко учешће у рату у Вијетнаму. Дубертова и Герзонова студија демонстрирају да је маскулинитет прошао кроз различите фазе још од 1800-их година и да је кроз те фазе изазивао пометњу у јачању самопоуздања мушкараца с обзиром на то да су се мушкарци осећали угроженим од стране моћног утицаја жена. Роберт Блај је приметио да „млаки мушкарац” кастриран од стране феминизма рефлектује све ове фазе, на шта су се надовезали у својим студијама Дуберт и Сузан Фалуди. Посматрано кроз рад ових критичара, мушкост постаје појам који никада не може са лакоћом да се лоцира у документованој стварности.¹³⁹

На основу претходно наведених мишљења, маскулинитет заузима један посве нестабилан положај који осцилује између традиционалног условљавања мушкараца до прохтева и жеља које диктира савремено доба. Као што о томе сведочи безброј публикација на тему маскулинитета и мушкости у популарној психологији, многи мушкарци трагају за дискурсом маскулинитета у добу феминизма, настојећи да му дефинишу суштину или пак да прошире његове постојеће дефиниције. Током 1970-их и 1980-их година објављене су студије попут *Дилема маскулинитета*, *Мушко искушење*, *Мењајући мушкараце*, *Миш о маскулинитету*, *Одсушни очеви/Изгубљени синови*, *Мушкарци који ослобађају*

138 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 12.

139 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 13.

*мушкарце, Нови мушкарци/Нови умови, Гвоздени Џон и Вайтра у сјомаку.*¹⁴⁰ Ове студије заправо настојале су да истраже нестабилне дефиниције рода, сексуалности и пола, у исто време примећујући сва ограничења инхерентна тим дефиницијама и борећи се са свим нестабилностима које из њих проистичу. Тон неких од ових студија је испуњен бесом и горчином, у њиховој садржини жене су приказане као прави непријатељи. Међутим, успон мушких студија у свим својим верзијама указује на забринутост мушкараца за начин на који се користи усвојени друштвени концепт маскулинитета, те стога почиње да примећује све изазове са којима су се сусретале дефиниције и све границе које је феминизам исцртао у складу са традиционалним родним улогама.

Мноштво питања која се постављају, конфузија око положаја, места и самог понашања описаних у поменутих студијама, пружају увид у сам осећај несигурности са којим се мушкарци хватају у коштац. Чини се да мушке ликове, попут њихових стварних двојника, прогоне питања која постављају и феминизам и мушке студије: Шта заправо значи бити „мушкарац”? Којом динамиком се стварају тренутни културолошки концепти маскулинитета? Како ти концепти ступају на снагу? Да ли они ограничавају процес сазревања мушкараца? Може ли се говорити о вишеструким начинима виђења концепта маскулинитета? Кроз све промене наших дефиниција маскулинитета, шта је оно што треба да задржимо од традиционалног начина извођења мушкости? И коначно, зашто се извођење родних разлика чини толико тешким подухватом?

Као пример који се бави питањем рода, може да се наведе студија Реја Рафаела под називом *Мушкарци настали од дечака*. У овој студији износе се ставови

140 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 13.

који се тичу разумевања рода као културолошки кодираниог конструкта. Рафаел је интервјуисао хиљаду Американаца, старости од 15 до 50 година, припадника радничке и средње класе, о њиховом виђењу мушкости и свим потешкоћама са којима се сусрећу на свом путу да „постану” мушкарци. Иако овај ограничени узорак не може да послужи као најадекватнији представник свих америчких мушкараца, интересантно је приметити како сваки појединачни интервју сведочи у корист тешке борбе кроз коју сваки од испитаника пролази на путу ка спознавању свог сопственог идентитета. Рафаел сматра да овај проблем произилази из дубоко укоренење културолошке потребе за неком врстом јавног признања да је дечак постао мушкарац. Рафаел истиче да, за разлику од женствености (а овде се чини да заправо пориче мишљење Симон де Бувоар), мушкост не посматра једноставно као нешто у шта се израста, већ као нешто што се временом постаје. Према овоме тумачењу, особа се не рађа као мушкарац, већ временом доказује да то заправо и јесте. Даље Рафаел сматра да америчка култура не нуди универзални обред иницијације својих мушкараца, а тај недостатак може се објаснити чињеницом да је већина мушкараца коју је Рафаел интервјуисао наставила да преиспитује свој идентитет чак и након поменутог обреда иницијације. Мушка родна улога овог типа представљена је као начин извођења који подразумева прихватање и признање од стране публике. Она мора да буде драматизована.¹⁴¹

Неки критичари би можда оспоравали мишљење да феминизам мушкарцима ускраћује мушкост тако што жене охрабрује да своју улогу не сведу на улогу публике у одређеној драми. Међутим, Рафаел сматра да, иако се женско тело користи у обредима за иницијацију

141 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 12.

мушкараца у свет мушкости, признање мушкости од стране жена није од пресудног значаја. Оно што је заправо најпотребније и најпожељније јесте признање од стране других мушкараца, јер веровање каже да док жене могу да стварају дечаке, само мушкарци могу да створе друге мушкарце. Такав став подударан се са психоаналитичким моделом мушког идентитета који износи Кристин ди Стефано на основу којег се може рећи да дечак установљава своју мушкост у односу на женственост отеловљену у фигури мајке. Стога, студија Луси Иригарај о родној динамици у патријархалним друштвима показује како се женско тело користи као средство комуникације између мушкараца којим се потврђује њихова „мушка” друштвена повезаност. Према Рафаеловом моделу, који је типичан пример фројдовске психологије, жене отелотворују кастрирање, незрелост и константну зависност – све оно што мушкарци морају да превазиђу. Рафаелово тумачење конфузије код својих пацијената у вези са маскулинитетом не само да прати општепознате психоаналитичке моделе мушког идентитета, већ га смешта у каноничку америчку књижевност у којој, према мишљењу Нине Бајм, мушкарац мора да изврши одређени задатак како би се доказао. Ако је таква потреба за глумљењем мушкости присутна у психи америчких мушкараца, онда није изненађење што постоји толико прича написаних од стране мушкараца које говоре о иницијацији у свет мушкости.¹⁴²

Ова потреба за „глумљењем” или изражавањем мушкости пред публиком повезана је са постмодерном феминистичком идејом о роду као маскаради, као о једној врсти извођења мушкости пре него његове праве есенције. Чини се да је род као начин извођења посебно важан за драму као жанр, где се извођење

142 Carla J. McDonough, *Staging Masculinity: Male Identity in Contemporary American Drama*, 13.

сматра крајњим производом већине драмских текстова. Позоришно приказивање се генерално сматра метафорици важним за начин на који људи доживљавају своју сопствену личност.

Студија антрополога Виктора Тарнера под називом *Антропологија извођења* истражује везу између културе и извођења, показујући да ритуални и церемоније својствени култури умногоме подсећају на извођење у позоришту. Антрополошки приступ у истраживању људског понашања и њиховог самоприказивања омогућило му је повратак у позоришни дискурс, посебно кроз рад позоришних теоретичара попут Ричарда Шекнера, Питера Брука и Евгенија Барбе. Ако се позориште и култура могу посматрати интертекстуално, онако како то ови теоретичари сматрају, онда је студија о извођењу рода у америчком позоришту важна за схватање начина на који се род посматра у одређеној култури.

Етнографска студија Џејмса Клифорда *Смећње у култури* (*The Predicament of Culture*) охрабрује читаоце да узму у обзир чињеницу да извођење може да мутира кроз културолошке фазе. Ова студија имплицира да се културолошко извођење често позива на импровизовање. Ово се односи на способност људи да инкорпорирају нове елементе у својој култури, што култури омогућава да преживи. И Фалудијева и Ди Стефанова сматрају да се проблем мушког рода јавља због ригидности саме те творевине. Ригидност у схватању „правог” маскулинитета може да се посматра као корен свих проблема кроз које мушкарци пролазе у формирању свог идентитета. Стога, можда је потрага за овим ригидно дефинисаним маскулинитетом у самом свом почетку осуђена на пропаст, те маскулинитет можда није најпогоднији за хватање у коштац са људским искуством. Клифорд сматра да заиста не постоји „чист производ” културе јер је култура сачињена из елемената који се

константно мењају једни у односу на друге и у односу на нова искуства. Када би људи престали да постоје, само тада би култура постала апсолутно непроменљива. Промена, према Клифордовој теорији, више је пријатељ културе него њен непријатељ, а прилагодљивост је једина ствар која културу одржава у животу.

Америка, као земља која наводно себе увек изнова ствара, ипак остаје везана за ригидан концепт маскулнитета и мушкости. Као што су критичари Нина Бајм и Анет Колодни рекле, овај концепт је саставни део америчке каноничке литературе.

У својој студији *The Recreation of Vietnam: The War in American Fiction, Poetry, and Drama*, Ричард Саливан каже да је у ратној књижевности „Вијетнам представљен као место на којем се обично искуство спаја са необичним како би се створио нов свет значења”.¹⁴³ Рат у Вијетнаму је од свих пређашњих ратова био највише подложен „ревизији” на пољу политике и медија, а позориште указује на још једну његову страну – митолошку. И док је рат у неку руку одувек био саставни део америчке историје, конкретно приказивање рата у Вијетнаму – не само у позоришту већ и на филму, телевизији, у романима, поезији, на фотографији и у биографијама – оставило је велики ожиљак на психу америчког друштва, управо због контрадикторног осећаја за национални идентитет.

У вијетнамским драмама написаним 70-их и 80-их година, „акције” америчких војника и догађања у Вијетнаму истражују се упоредо са испитивањем става о аутентичном америчком идентитету који је постојао пре тог рата. У овим драмама глума и битисање, мит и стварност, стапају се до те мере да постаје готово немогуће разликовати једне од других. Историја се приказује као мит, кроз нарацију неадекватно средство за рекреирање

143 Richard A. Sullivan, *The Legacy: The Vietnam War in the American Imagination*, ed. D. Michael Shafer, Boston, Beacon Press, 1990, 165

ратних искустава. И језик је исувише произвољан да би уопште могао да проникне у суштину реалности. Блиски сусрет са смрћу, лешевима, откинутим и разнесеним деловима тела временом су постали искуства кроз која се формирају нову идентитети. Насиље које су у Вијетнаму преживели амерички војници за обојицу аутора примарни је извор за процес креирања идентитета у сваком њиховом покушају да објасне необјашњиво.

Иако се тело приказује као једини стабилан репер реалности, ни оно није адекватно средство за истраживање истине јер и оно може да слаже. Феномен бола у „фантомском екстремитету”, на пример – бол у екстремитету који је ампутиран – карактеристичан је за вијетнамске ветеране који су се из рата вратили обогалени и осакаћени.¹⁴⁴ Па чак ни привидно обична телесна искуства, као што су расне или родне разлике, не могу нужно верно да прикажу аутентичну суштину. Стога, без стабилног осећаја за идентитет и идентификацију, јер овде није реч само о индивидуалном већ и о колективном идентитету, ветеран рата у Вијетнаму у Шепардовим драмама је бесциљан и изгубљен.

Историјски посматрано, трансформација ратног искуства у позориште требало је да за циљ има освешћивање народа по питању њиховог знања о рату уопште. Рат, као позоришна метафора, имало је огроман друштвени и психолошки утицај на преговоре о идентитету током и непосредно након рата у Вијетнаму. За вијетнамског ветерана Дејвида Рејба, писање је било начин да унутрашњи немир преточи у мисли. Други аутори који су писали о Вијетнаму такође су покушавали да својим делима објасне необјашњиво.

Шепардов концепт америчког идентитета никако није створен у вакуум простору. Његов став одговара

144 Elaine Scarry, *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*, Oxford University Press, New York, 1985, 23

дубоко укорењеној „америчкој слици” која је документована у не само националној књижевности већ и у култури и историји подједнако. Његови коментари о америчким коренима у Европи евоцирају успомене на почетке књижевности у годинама око Революционарног рата. Писци који су у то време стварали књижевност заправо су били транспоновани Европљани који су настојали да рекреирају свој сопствени идентитет како би лакше прихватили идеале новонастале нације. Многи амерички писци свесно су покушали да створе не само осећај за патриотизам већ и да успоставе национални идентитет који би грађани Америке усвојили као своје сопствене идеале.¹⁴⁵

Шепардова визија националног лика обилује нетачним историјским догађајима. Написани су многи критички радови у којима слике једнообразног америчког идентитета нису одрживе. Џералд Крејч, на пример, истиче да док је слика о каубоју „помагала да се створи нов, виртуелни, јединствени, аутентични човек – *homo Americanus*¹⁴⁶” утолико је више изазивала конфликтне ситуације: уздизање Запада пропраћено је низом контрадикторности – подређивање и слобода, експлоатација и истраживање, деструкција, конзервативизам, либерализам. Схваћен као дијалектички покушај да се створи нова синтеза, овај низ нуди безграничне поларитете. Међу овим опречним силама нашли су се Католици и Протестанти, белци и амерички индијанци, Американци и Мексиканци, фармери и овчари, Ирци и Кинези,

145 Очигледно је да је америчка књижевност искусила значајне покрете који су помогли у дефинисању културе у нације. Књижевност из периода Грађанског рата у Америци, реализам и натурализам, као и модернизам – да наведемо тек неколико покрета – допринели су стварању слике о Америци. Међутим, књижевност која је проистекла из периода Революционарног рата заузима посебно место на самом почетку стварања америчке нације.

146 Gerald F. Kreyche, *Visions of the American West*, Lexington, KY: University Press of Kentucky, 1989, 3

супарничка индијанска племена, и изнад свега, човек и природа.¹⁴⁷

Крејч крајње проницљиво примећује да више има контрадикторности него консензуса о самој слици о америчком лику онако како га портретише један Западњак. Поред многих недоследности које су својствене слици о америчком лику, визија о националном идентитету такође побија мноштво искуство разнолике нације људи чије се приче неретко маргинализују или игноришу као амерички. Џејн Томпкинс, у својој студији о вестерн филмовима, каже да се овај жанр концентрише готово искључиво на беле мушкарце: „Индијанци су потиснути у вестерн филмовима, на исти начин на који су потиснуте и жене”¹⁴⁸; стога, сваки лик који није белац портретисан је као Други, ако је уопште и портретисан. Слично овоме, у својој подробној студији о граници као о „основном миту америчке нације”¹⁴⁹, Ричард Слоткин пише о насилном начину на који је Америка прекројила свој идентитет. Сматра да је „насиље централни елемент како историјског развоја Границе тако и њеног митског оквира”¹⁵⁰. У свом утицајном раду Девичанска земља: Амерички запад као симбол и мит, Хенри Неш Смит жестоко нарушава слику о америчком идентитету о којем Шепард пише. Он у свом делу такође истражује дивергентне идентитете који су се развијали и у књижевности и у историји. Према његовом мишљењу, веза коју Америка има са својим тлом уткана је у приповест њене нације. Исто тако, он сматра да се слика о америчком земљораднику не може једноставно категорисати.

147 Ибид, 5

148 Jane Tompkins, *West of Everything: The Inner Life of Westerns*, NY: Oxford University Press, 1992, 9

149 Chris Willman, “O, Brothers!” *Entertainment Weekly* 15 Dec. 2000. p. 69

150 Richard Slotkin, *Gunfighter Nation: The Myth of the Frontier in Twentieth-Century America*, New York: Atheneum, 1992, 11

„Хипотеза о граници” Фредерика Џексона, како је Смит назива, такође је допринела формирању америчког идентитета. Стога, иако је појам о америчком идеалу сложен и прилично проблематичан, он наставља да прожима америчку свест.¹⁵¹

Захваљујући својој посве живој и отвореној природи, као и својој способности да комбинује вербално и невербално, позориште је одувек било пионир на пољу јавног суочавања са сложеним политичким питањима, и користан је посредник преко којег се могу испитати заједничка културолошка драмска искуства која успут откривају контрадикторности између глуме и егзистенције. Ове контрадикторности су највише биле очигледне у Сједињеним Америчким Државама током 70-их и 80-их година, као последица рата у Вијетнаму. Позориште у Њујорку било је прво позориште које се бавило амбивалентним догађањима у Вијетнаму, на сличан начин којим се бавило и темом масовног ширења заразне болести сиде, још једног морално сложеног националног феномена у којем је тело извор искуства, знања и идентитета, током 80-их година.

Истраживање опуса двојице поменутих америчких аутора открива дистинктивну промену у опхођењу према поменутом импулсу.¹⁵² Шепард у својим првим драмама ставља ликове у ситуације у којима се они труде да прихвате или у потпуности одбаце амерички идентитет. Међутим, почев од драме *Buried Child* или пак Рејbove драме *The Basic Training of Pavlo Hummel* Шепардови ликови почињу да схватају неизбежност националног наслеђа, па покушавају да се супротставе

151 Henry Nash Smith, *Virgin Land: The American West as Symbol and Myth*, American Studies Group at the University of Virginia 1995-96, 44-48

152 Значај који имају Шепардове драме од једног чина проширује се и на његове сложеније драме и прозу, почевши од *La Turista* из 1967. године.

својој сопственој концепцији националног карактера кроз прихватање инхерентног утицаја који прошлост има на стварање карактера. У том процесу, ликови постају отелотворење ограничавајуће природе идентитета који бежи многим Американцима, посебно женама и мањинским групама. Врхунац супротстављања Шепард достиже у драми *States of Shock* из раних 90-тих година, у драми која позива Америку да се суочи са истином о својој насилничкој прошлости. Његова каснија дела истражују празнину створену као последицу порицања било којег елемента националног идентитета. Његови ликови почињу да траже ревитализовани, реалистичнији и приступачнији модел идентитета.¹⁵³

Како ескапистички импулс никада не јењава, многи поствијетнамски ликови су већ „побегли”, и већ преживљавају последице свога труда, па тако почињу да схватају да индивидуа мора да се ухвати у коштац са националном историјом како би проникла у срж сопствене личности. Проблем је у томе што идеологија, изазвана постојећим принципима националног идентитета, иста она идеологија која је промовисана и очувана кроз америчку књижевност, поп културу и историју, постоји више као нека илузија него као реално стање ствари. Амерички идентитет који је наизглед недостижан за све, у ствари је достижан свима према ономе што Шепард илуструје константно се фокусирајући на белог америчког мушкарца који рутински не успева да досегне до било каквог поимања националног идентитета.

У драмама о Вијетнаму написаним 70-их и 80-их година, акције америчких војника у Вијетнаму истражују се заједно са илузијом о аутентичном идентитету који је постојао пре ратних искустава. У овим драмама мит и реалност стапају се до нивоа непрепознатљивости,

153 Leslie A. Wade, *Sam Shepard and the American Theatre*, Westport, CT, Greenwood Press, 1997, 11

па зато и нису најпоузданија места за тражење истине. Историја се представља као мит, као нарација која није адекватна за процес рекреирања искустава. И језик се показује као произвољан елемент, у немогућности да се ухвати у коштац са збиљом. Једини потенцијални приступ стварности има заправо тело. Блиски контакт са смрћу, крвљу, откинутим деловима тела – укратко, са неизрецивим – постаје искуство кроз које се формирају нови идентитети ветерана рата у Вијетнаму. Насиље које су преживели амерички војници постаје примарни извор идентитета и знања у драмама о Вијетнаму у њиховом покушају да опишу необјашњиво.

И док се тело представља као стабилан показатељ реалног, ипак није довољно веродостојно за потрагу за истином, јер често може да „слаже”. Феномен бола у „фантомском уду”, на пример – бол који се наводно јавља у руци или нози који су ампутирани – искуство је које је заједничко ветеранима који су се из рата вратили осакаћени.¹⁵⁴ Чак ни телесна искуства, под које се подводе раса и род, не могу нужно да рефлектују било који аутентични смисао. Стога, без стабилног идентитета и без стабилног осећаја за идентификацију, ветеран рата у Вијетнаму у овим драмама је потпуно изгубљен.

Председник Џорџ В. Буш је 13. априла 2004. године у одбрану своје одлуке да изврши инвазију на Ирак изјавио је да је „Ирак позориште у рату против терора”.¹⁵⁵ С тим у вези, Фасел каже да разлог зашто су позориште и савремени рат толико компатибилни лежи у томе што модерне ратове воде регрутовани војници који су свесни чињенице да само привремено играју наметнуте им улоге.¹⁵⁶ Ово се, пре свега, односило на рат у Вијетнаму, где

154 Elaine Scarry, *The Body in Pain: the Making and Unmaking of the World*, Oxford University Press, New York, 1985.

155 Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*, Oxford University Press, 1975, 191.

156 Ибид, 191.

је служба трајала 365 дана. Након истека рока од годину дана војник је знао да се враћа кући, али без икаквог осећаја за завршетак, за разлику од других ратова где су се војници заједно борили све док се рат не добије или изгуби. Чињеница да су се војници стално смењивали не прошавши претходно обуку, учинило је да овај рат изгледа попут позоришне представе у којој су војници играли привремене улоге.¹⁵⁷

ЗА КРАЈ

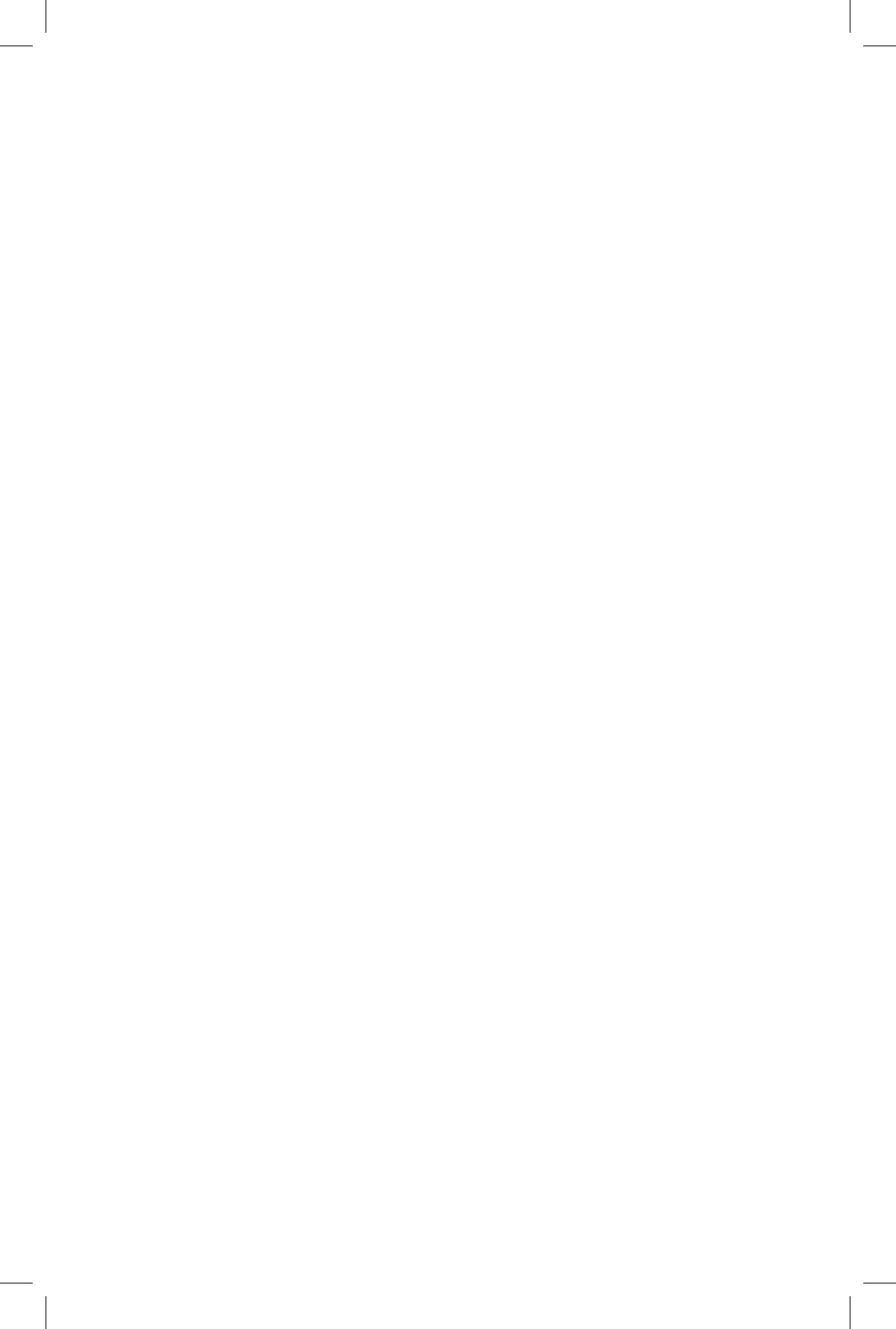
Са историјске тачке гледишта посматрано, преиначење ратних искустава у позориште требало је да има за циљ да се чудни, језиви ратни елементи и термини приближе широј јавности. Метафора рата као позоришта имала је огроман друштвени и психолошки ефекат на претпоставке о идентитету током и убрзо након рата у Вијетнаму. За војнике, који су се себе видели као глумце који играју своје улоге одвојени од урођених система вредности и морала била у ствари тактика преживљавања. Међутим, психолошка фрагментарност коју је створила ова подвојеност на стварну личност и позоришни лик створила је потребу за приказивањем нове слике о америчком идентитету који је требало конструисати за ветеране рата у Вијетнаму.

Стога, мушкарци носе огроман терет у америчкој култури: у причама америчких књижевника мушкарац је приказан као херој који се бори против моћног и немилосрдног противника. Тај херој се „доказује” тако што побеђује, или не побеђује, и тако што не зазире од изазова.

157 Ибид, 192.

ЗАКЉУЧАК

Позоришно приказан масулинитет такође прати овај шаблон, те на тај начин нуди читаоцима/гледаоцима тачку гледишта са које треба да посматрају културолошке ставове родне конструкције код мушкараца. Можда зато што су писали у време у којем су традиционални концепти о маскулинитету стално предмет расправа, чини се да је маскулинитет постао проблематичнији у делима савремених аутора попут Сема Шепарда и Дејвида Рејба. Њихов рад нуди приказ начина на који је маскулинитет сачињен и на који је проблематизован у америчком друштву. Рат у Вијетнаму изазвао је најмасовније антиратне протесте до тада, а многе од њих предводили су вијетнамски ветерани попут Рона Ковика, који је написао књигу по којој је снимљен и чувени филм *Рођен четвртог јула*. Америчку драму и позориште из овог периода одликује у тематском смислу приказ разних облика бунта, а у формалном смислу одступање од реализма. У том смислу, најзначајнија драмска дела са „вијетнамском темом“ била су *Streamers*, *The Basic Training of Pavlo Hummel*, *Sticks and Bones*, *The Orphans*, као и породична трилогија Сема Шепарда, као рефлексивна мачизма и рата у Вијетнаму, коју чине драме: *Curse of the Starving Class*, *Buried Child*, *True West*.

Дакле, оно за чим остаје да се трага, а што даје онтолошки доказ нашег постојања, посебно у тако суровом окружење какав је рат, јесте појам идентитета директно условљен појмом идеологије (имајући на уму да је и само тумачење појма идеологије кроз историју често било идеолошки условљено).

Белешка о ауторки

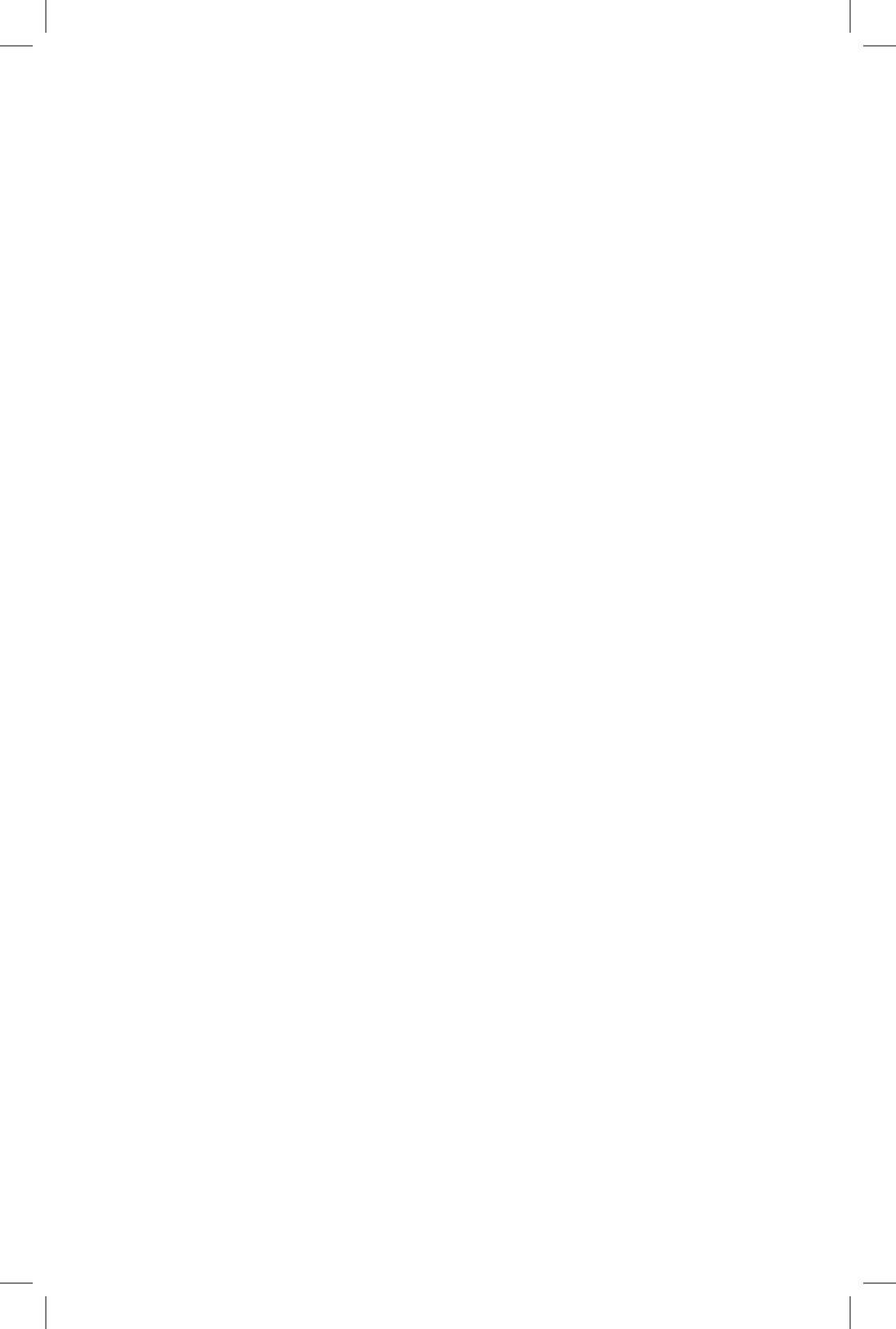
Љубица Васић рођена је 30. децембра 1983. године у Крагујевцу. Дипломирала је енглески језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу 2006. године. Мастер студије политикологије завршила је на Факултету политичких наука у Београду 2015. године и стекла звање мастер политиколог за међународне послове. Докторирала је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2016. године, на тему *Идеолошки дискурс као елементи конструкције идентитета у делима Сема Шейарда и Дејвида Рејба*.

Од 2008. до 2012. године била је запослена као саветник за стручне послове из области међународне сарадње у Народној скупштини. У току 2012. године била је народни посланик и шеф Сталне делегације Републике Србије у Савету Европе у Стразбуру, када је била и члан скупштинског Одбора за спољне послове и Одбора за европске интеграције. Исте године је обављала и дужност посебног саветника министра спољних послова Републике Србије за Европу и Америку. Године 2013. била је именована за помоћника министра спољних послова за Европску унију, а од 2014. године обављала је дужност посебног саветника министра спољних послова Републике Србије.

Академску каријеру започела је 2017. године као доцент за ужу научну област Филолошке науке. Тренутно

је запослена на Геоекономском факултету Универзитета „Мегатренд” у Београду. Њене уже области интересовања обухватају модерну америчку идеологију, књижевност и историју, као и дипломатију и међународне односе на билатералном и мултилатералном нивоу. Објавила је већи број радова уско повезаних са наведеним областима и више пута учествовала на међународним научним конференцијама. Као истраживач и предавач, чест је гост међународно признатих институција, као и многих универзитета.

Живи и ради у Београду.

Садржај

АМЕРИЧКИ ПОСТВИЈЕТНАМСКИ МУШКИ ИДЕНТИТЕТ _____	7
ОДРЕЂЕЊЕ ДОМИНАНТНОГ ИДЕОЛОШКОГ ДИСКУРСА У СЈЕДИЊЕНИМ АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА _____	7
КРИТИЧКИ ДИСКРУС РАТА У ВИЈЕТНАМУ: ХРОНОЛОГИЈА, ПРОПАГАНДА И КРИТИКА РАТА У ВИЈЕТНАМУ _____	25
ПОСТХЛАДНОРАТОВСКА КОНСТЕЛАЦИЈА _____	36
КРИТИЧКА ХРОНОЛОГИЈА РАТА: ПРОПАГАНДНА ИДЕОЛОГИЈА РАТА У ВИЈЕТНАМУ КАО ПРОДУЖЕТАК ИДЕОЛОГИЈЕ ПРОФИТА И ЕСКАПИЗМА ____	38
ИДЕОЛОГИЈА МАЧИЗМА КАО ЕЛЕМЕНТ ДОМИНАНТНЕ ИДЕОЛОГИЈЕ: ОД ВЕСТЕРНА ДО РАТА У ВИЈЕТНАМУ _____	66
ПОЗОРИШНИ ОДГОВОР НА РАТ У ВИЈЕТНАМУ _____	74
ИДЕОЛОШКИ ИДЕНТИТЕТ _____	83
ФОРМИРАЊЕ МАСКУЛИНИТЕТА _____	86
КОНСТРУКЦИЈА „МУШКОСТИ“ _____	91
МАСКУЛИНИТЕТ И ПОЗОРИШНО ИЗВОЂЕЊЕ _____	97
ЗА КРАЈ _____	116
ЗАКЉУЧАК _____	119
Белешка о ауторки _____	121

Љубица Васић
**АМЕРИЧКИ ПОСТВИЈЕТНАМСКИ
МУШКИ ИДЕНТИТЕТ**

Лектура и коректура
Александра Машић

Ликовно-графички и технички уредник
Стефан Секулић

Издавач
*Филолошко-уметнички факултет
Јована Цвијића б.б.
34000 Крагујевац*

За издавача
В.д. декана Зоран Комадина, редовни професор

Штампа
„Донаш граф”, Београд

ISBN

Тираж
150